

*За Україну, в якій віджив би
давній героїчний дух нації,
яка свою правду і Божу
справедливість ставила б понад
життя і добробут.*

Д. Донцов

**Спеціальний випуск нашої газети присвячено роботі
Міжнародної науково-практичної конференції
«НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ. УРОКИ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ»,
організованої Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шев-
ченка, Київською міською держадміністрацією, Міністерством закордон-
них справ, Конгресом української інтелігенції 14 квітня в Києві**

ПРАВО НАЦІЇ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Національна ідея — явище не лише ук-
раїнське. Будь-яка спільнота людей, яка на
певному етапі свого розвитку усвідомлює
себе нацією, проймається національною
ідеєю, тобто ідеєю своєї окремішності, зна-
чимості у світі й взаємосолидарності. «Ми не
гірші від інших». «Свій до свого по своє».
«Полу вріж, а від москаля втікай». «Кохай-
теся, чорнобриві, та не з москалями, бо мос-
калі — чужі люди...»

Національна ідея окремішності неминуче
переростає в ідею незалежної національної
держави. «В своїй хаті своя й правда, і сила,
і воля». Адже тільки незалежна національ-
на держава може забезпечити цілісність ет-
нічної території з усіма її багатствами, га-
рантувати національну безпеку, проводити
власну політику в інтересах нації, сприяти
розбудові власної економіки, розвитку влас-
ної науки, піднесенню духовності, збережен-
ню й збагаченню власної культури, утверд-
женню національної мови і, нарешті, поши-
ренню в світі, кажучи словами Шевченка,
«доброї слави» про народ.

Коли в 1918—1920-х роках українці мали
хоч яку-небудь державність, було, незважа-
ючи на тодішні важкі умови, засновано Ук-
раїнську академію наук, відкрито ряд ук-
раїнських вищих навчальних закладів, роз-
будовано українське шкільництво, створено
Українську автокефальну православну цер-
кву, налагоджено українське книговидання,
організовано функціонування українських
засобів масової інформації, досягнуто пев-
них успіхів у культурному будівництві. У суспільно-
му житті після століть принижень і переслідування
почала посідати належне їй місце українська мова.

Але з кінця 20-х років і пізніше державність Ук-
раїни в складі СРСР стає фікцією: керівники всіх
рангів призначаються й затверджуються Москвою;
економіка, освіта, культура України до найменших
дрібниць визначаються й регламентуються метро-
полією; армія, інші силові структури в Україні повністю
формуються Москвою і підпорядковуються їй. І оця
за всіма ознаками окупаційна (чи колоніальна) мос-
ковська влада передусім тому, що вона була чужинсь-
ка, організовує в Україні жакливі голодомор 1932—
1933 років, внаслідок якого в страшних муках заги-
нуло від семи до дванадцяти мільйонів українців; де-
портує до Сибіру тисячі найпрацьовитіших українсь-
ких селян; фізично винищує цвіт нації — українську
інтелігенцію; ліквідовує Українську автокефальну пра-
вославну церкву; руйнує історичні пам'ятки, обкра-
даючи українську культуру й нищачи історичну па-
м'ять; силоміць насаджує в Україні російську мову,
культуру й звичаї, принижуючи й відсуваючи все
українське на задній план. Певні державні посади мали
право обіймати тільки росіяни, які масово наводню-

Фото В. Орлова, 1991 рік

ють Україну, як, зрештою, й усі інші республіки.
«Ляхи були, усе взяли, кров повипивали!.. А москалі і
світ Божий в путо закували» [1].

Чи могло б таке статися, якби українська нація
мала власну державу? Безумовно, ні. Адже Гітлер
був не менш жорстокий і нелюдський, але принаймні
не винищував масово німців, не плундував Німеч-
чину, як це робили — нерідко й руками самих зде-
націоналізованих українців — московські, тобто чу-
жинські правителі в Україні. Чи як це було вчинено з
кримськими татарами, з чеченцями, з іншими не та-
кими чисельними народами.

Проте ідею незалежної національної держави в
українському суспільстві не могли умертвити ні жор-
стокі репресії, ні ідеологічне зомбування. Так само, як
і серед литовців, латвійців, естонців, казахів, чеченців,
інших народів колишньої радянсько-російської імперії.
І коли трапилася слушна нагода, ця ідея (якоюсь мірою
свідомо, а якоюсь — підсвідомо як природний інстинкт
самозбереження) спрацювала беззастережно: жоден
із народів не відмовився будувати свою самостійну
національну державу. Це була реалізація народами
свого природного права, до речі, закріпленого в бага-
тьох міжнародних актах. «Усі народи мають право

АНКЕТА «Слова Просвіти»

1. Більшість країн Східної Європи
із колишнього соціалістичного табору
на базі об'єднавчого національного і
релігійного чинника успішно рефор-
мували свої економіки і нарощують
виробництво.

Як Ви гадаєте, чи спрацювала ук-
раїнська національна ідея в побудові
незалежної України? Чому?

2. Як би Ви сформулювали ідео-
логічні засади, згідно з якими живе
сьогодні українське суспільство?

3. Як (чи) відбивається українська
національна ідея у програмах уряду,
в законотворчій діяльності ВР, зокре-
ма в законах, які стосуються мови і
культури?

4. У чому Ви вбачаєте притя-
гальність національно-державницької
ідеї для українського етносу (трагіч-
на історія, невдачі державницьких ус-
тремлень)? У чому саме полягають
уроки останнього десятиріччя?

5. Що саме Ви розумієте під понят-
тями повернення до витоків, націо-
нальних джерел, відновлення presti-
жу національних цінностей: мови,
релігії?

6. Які переваги національно-держав-
ницької ідеї перед національно-етні-
чною? Попробуйте сформулювати.

7. Чи зможе національно-держав-
ницька ідея за умови подальшої са-
моідентифікації українського суспіль-
ства сприяти збігові світоглядних ор-
ієнтацій населення різних регіонів Ук-
раїни, долати відстань між ідеалами
незалежності і складнощами пере-
хідного періоду?

Відповіді опитуваних читайте на с. 2—3

на самовизначення. За силою цього права вони вільно
встановлюють свій політичний статус і вільно за-
безпечують свій економічний, соціальний і культур-
ний розвиток» [2], — записано в статті 1 Міжнарод-
ного пакту про громадянські та політичні права, прий-
нятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966

→ Закінчення на с. 4

ІДЕАЛИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ І СКЛАДНОСТІ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Відповіді на Анкету «Слова Просвіти» учасників міжнародної науково-практичної конференції

Іван ЮЩУК, проректор Міжнародного інституту лінгвістики і права, член Центрального правління Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка

1. Національна ідея в Україні спрацювала під час референдуму 1 грудня 1991 року. Серед українського народу вона, як її не паплюжили зайти та їхні прислужники («український буржуазний націоналізм»), ніколи не згасала і так чи інакше завжди спалахувала, як тільки наставав слушний момент. Але біда в тому, що вона виявилася переважно чужою для тих, хто на цей час був і залишився при владі на всіх рівнях. Бо ж за попереднього режиму до влади допускалися тільки особливо перевірені люди, в яких у душі не залишилося ні крихти українського національного почуття. Тож доки при владі не стануть справжні українські патріоти, які усвідомлюють себе передусім українцями, яким болить доля України, які розуміють, що тільки з Україною, з добробутом українського народу, а не з іноземними банками пов'язане їхнє процвітання й майбутнє їхніх нащадків, доти й наша економіка, й наше духовне життя будуть дедалі більше руйнуватися.

2. Українське суспільство сьогодні не має ніяких ідеологічних засад, крім вижити. На вершині його є ті, хто прагне будь-що втримати особисту владу; поміж них є жменька людей, фанатично відданих національній ідеї, але поки що безсилах; і є розчаровані, втомлені маси людей, позбавлені будь-яких орієнтирів. Без національної державницької ідеології будувати демократичну державу неможливо.

3. Законів, які б стосувалися мови й культури, поки що в незалежній українській державі не прийнято жодного. Щоправда, Кабінет Міністрів 8 вересня 1997 року ухвалив гарні «Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови». Але вони так і залишилися на папері: жоден із пунктів цієї програми досі не виконаний. Є лише

стаття 10 в Конституції України, але ми ще добре пам'ятаємо, з яким скрипом Верховна Рада приймала її. І є рішення Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року, на яке ніхто не зважає. То чи ж українська в нас держава? Тож чи потрібна була незалежність (для кого?), якщо українська мова, українська культура й досі в Україні ледь животіють, а то й нищаться? А національна держава створюється насамперед для того, щоб захистити й розвинути власну, успадковану від попередніх поколінь культуру й мову, упосліджену в іншій державі. Інакше не було б сенсу створювати її, цю державу. Якби духовність, національна ідея нічого не важили в економічному прогресі суспільства, економіку, мабуть, можна було б так само успішно розвивати і в будь-якій іншій державі. Але для повноцінного існування людини самої лише навіть процвітаючої економіки недостатньо.

4. Доки національна ідея не стане провідною в діяльності тих, хто керує нами, Україна, тобто всі ми, й українці, й неукраїнці, будемо приречені на безбарвне животіння на задвірках історії. Україна має бути насамперед українською державою (як Німеччина є німецькою, Франція — французькою, Польща — польською), тоді й народ повірить в її майбутнє. А то й досі на площах наших міст і сіл стоять пам'ятники тим, хто нищив Україну, вулиці й майдани названі іменами її найзапекліших ворогів, скрізь стирчать символи вже неіснуючої чужої імперії. Майже скрізь панує силоміць накинута нам мова колишньої метрополії, а українська, яка єдина може служити для консолідації суспільства, — ігнорується. То хіба це незалежна держава Україна? Не про таку Україну мріяли ті, хто голосував за її незалежність, не за таку Україну віддавали своє життя кращі її сини.

5. Кожен народ покоління за поколінням нагромаджує власний життєвий досвід, досвід міжлюдського співжиття і спілкування з природою. Він закріплюється в мові, культурі, у віруваннях. Цей досвід у кожного народу свій, унікальний. Зникнення його збіднює все

людство і дезорганізовує та глибоко травмує народ, позбавлений власного, пов'язаного з його менталітетом і життєвим середовищем досвіду. Тому повернення до національних джерел — це не примха якоїсь купки людей («націоналістів»), а нагальна життєва потреба.

6. Національна держава — не самоціль, а необхідна умова виживання етносу, нації, народу. Якби в нас була бодай якась власна держава, то ми б не знали голодомору 1933 року, планового винищення нашої інтелігенції, нищення нашої культури, наших святинь і матеріально люди, незалежні від національності, жили б в Україні не гірше, ніж у Фінляндії, Німеччині чи хоч би в Чехії, які теж у свій час зазнали чимало руйнівних катаклізмів. Тому будь-яка національно-етнічна ідея неминуче переростає в національно-державницьку.

7. Ідея, яка оволодіває масами людей, стає могутньою силою — творчою або руйнівною. Українська національно-державницька ідея не ставить собі за мету ні загарбання чужих земель, ні утисків інонаціональних елементів усередині країни; — таких намірів не проголошує жодна українська національно-державницька партія чи громадська організація (в Україні місця вистачить усім, хто хоче в ній жити і працювати для її розквіту). Українська національно-державницька ідея спрямована на досягнення рівних громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав для всіх громадян України, незалежно від їхнього походження й стану. Але досягти цього можна буде, коли насамперед українська нація не почуватиметься в своїй країні й далі обікраденою та упослідженою.

Що ж до того, чи зможе національно-державницька ідея сприяти збігові світоглядних орієнтацій населення різних регіонів України, то жодного сумніву немає. Уже тепер ми бачимо, як, всупереч повсюдним наполегливим намаганням п'ятої колонії з допомогою всіляких чуток та інсинуацій розленувати молоде українське суспільство на антагоністичні угруповання, дедалі більше зростає порозуміння між Сходом і Заходом України — і то саме на основі національно-державницької ідеї. Адже ця ідея — це не вигадка якоїсь групи людей, а історична необхідність.

Дмитро СТЕПОВИК, доктор філософії, доктор мистецтвознавства, професор

1. Всупереч фразі, кинутій ніби ненароком, що українська національна ідея не спрацювала, я думаю, що вона спрацювала і продовжує працювати. Для кого вона не спрацювала, то вже ніколи, мабуть, і не спрацює. Бо всяка ідея — це стан душі. Душа українського народу жива і невмируща. Ті, хто ставлять собі за мету знищити або бодай притлумити українську національну ідею, — вони воюють з вітриками. Наша національна ідея виходить з духовної ідеї: як неможливо витравити з українця чи українки віри в християнського Бога, так неможливо забрати в них ідею торжества в їхніх душах всього українського. Я маю на увазі нормальних людей, а не манкуртів і новітніх яничарів, а їх, на жаль, маємо чимало. І все ж вони — виняток, а не правило. Національний і християнський чинник уже об'єднані в Україні в духовній діяльності киевоцентрично орієнтованих церков, насамперед УПЦ Київського патріархату і УГКЦ. Некиєвоцентричне християнство поступово буде відходити на маргінес. Якщо ця тенденція розвиватиметься, — а вона вже успішно розвивається, — зростання добробуту й економіки в Україні близькі. Бо духовне — первинне, а матеріальне залежить від нього.

2. Сьогодні в українському суспільстві циркулює кілька ідеологій, речниками яких є відкриті й закриті партії й угруповання: 1) ідеологія слов'янської єдності — новітній виплід порослого мохом панславізму; це реакційна проімперська ідеологія, спрямована на те, щоб накласти на Україну нове ярмо; 2) ідеологія громадянського суспільства — зовні приваблива ідеологія денационалізованих скоробогатків, так званих кланів; хоч до неї линути і деякі демократичні й національно свідомі люди та групи, але це обман: як не можна поставити воза поперед коней і добре їхати, так неможливо збудувати громадянське суспільство, не збудувавши перед тим національного суспільства. Старі нації Європи мають громадянські суспільства, бо в їх центрі є міцний стрижень — титульна нація держави з такими неодмінними засадами, як патріотизм, пріоритет національних інтересів, однієї мови, культури, віри в Бога, прав людини; 3) ідеологія національного суспільства, за якою — майбутнє, і то недалеке майбутнє.

3. Українська національна ідея присутня у перелічених Вами структурах, так би мовити, в мінімальній дозі. Хто сповідує цю ідею і кому вдалося туди пройти, не можуть реалізувати її, бо генеральна лінія спрямована там не до цієї ідеї. На вершині цієї піраміди голоси апологетів національної ідеї поки що звучать, мов голос волаючого в пустелі. Але так все не буде. Коли кількість перейде в якість (є такий закон діалектики), ідейні пріоритети поміняють на 180 градусів. Але для цього треба не спати, а напружено працювати українцям і українкам на всіх рівнях.

4. Недостатня притягальність національно-державницької ідеї для так званих «пересічних громадян» полягає саме в тому, що ці громадяни є «пересічні»: їх і їхніх пращурів довго і жорстоко сікли, висікли найкращих, найбільш роботящих і морально порядних людей з селянства, інтелігенції, ремісництва і робітництва. А тим, що лишилися, «всікли» в голови колоніальний комплекс неповноцінності й меншовартості. Проте, всупереч сатані, над українським народом працював і Бог. А Він словами апостола Павла прорік: «Сила Моя здійснюється в немочі». З тих українців, що вижили, вийшло багато прекрасних людей: вони, їхні діти і внуки роблять і ще далі зроблять нашу державно-національну ідею не тільки притягальною, але й сяючою золотом чистоти і правди. Отож, ворог прирік залишених бути рабами, челядниками, вірогідними служками; а Бог нині продукує з них будівничих нової України.

Уроки останнього десятиріччя ХХ століття справді вагомими: мало позитивного, безліч негативного. На жаль, упродовж перших трьох-чотирьох років (1991—1994) було допущено декілька (небагато!) помилок, але вони виявилися фатальними. Тому маємо те, що маємо. А могли б мати багатого більше і йти сьогодні в одній шерензі з Польщею і прибалтійськими державами. Шкода, що розумні й тонко чутливі люди в критичні моменти бувають надто обережними, ступаючи навшпиньки, а не повною ступнею.

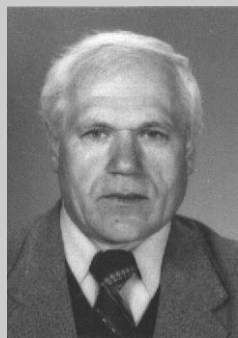
5. Повернення до національних джерел може бути ефективним, якщо такий поворот здійснюватиметься одночасно на владному рівні і на рівні активності народу, його громадських об'єднань та щоденної роботи з денационалізованим елементом. У швидке повернення до цих джерел тих, що при владі в столиці, й особливо у провінції, я, правду кажучи, мало вірю. Тут потрібен стандартний 40-річний термін: повна заміна поколінь (Мойсей мав перевести народ з єгипетського рабства до обітваної землі за 40 днів, але, оскільки народ плакав і ридав за єгипетським ярмом під час подорожі Синаєм, Бог продовжив їм подорож до терміну в 40 років, поки всі плакальниці за минулим не перемерли). Пришвидшити повернення до національних джерел можна тільки на рівні народу, тяжкої виховної праці з ним. «Просвіта», наша преса (не їхня!), церква, національне шкільництво, демократичні партії повинні попрацювати в цьому напрямі, не покладаючи рук, років десять, — тоді всі будемо біля наших чистих джерел. В іншому випадку доведеться чекати 40 років.

6. Ці дві ідеї взаємно себе не виключають: це дві рідні сестри. Не можна в конкретній ситуації України давати перевагу національно-державницькій ідеї перед національно-етнічною хоча б тому, що український етнос все ще перебуває під тягарем недавнього колоніального гніту Москви і його треба витягувати з цього липкого болота до розуміння, що він є вже громадянином державної нації. Крім того, «національно-державницьке» часом прирівнюють до поки що недосяжного «громадянського суспільства», а чим воно неприйнятне сьогодні, я щойно сказав. Отож, етнічне є першоелементом, з нього з'являється й державницьке. Тільки в такому порядку розвиток може бути природним.

7. Світоглядні орієнтації — справа дуже хистка і непевна: сьогодні одні, завтра інші. Подібні орієнтації треба виховувати і спрямовувати, а не рихтувати під них національну і державницьку ідею, яка є нормою кожного нормального суспільства і його лідерів. Ідентифікувати українське суспільство можна аж до другого пришествя Ісуса Христа на землю, а національно-державницька ідея потрібна вже сьогодні, — як хліб, як вода. Наша Конституція настільки демократична, що дозволяє й упокорити тих, хто відкидає національно-державницьку ідею України під тим претекстом, що не всі світоглядні орієнтації і не в усіх регіонах ще збіглися між собою.

Максим ВАКУЛЕНКО, кандидат фізико-математичних наук

1. Швидше ні, аніж так. 1. Економіка надто деформована в бік військово-промислового комплексу. 2. Надто багато носіїв «совкового» менталітету. 3. Україні потрібні справжні патріоти, які хочуть і вміють сумлінно працювати, а маємо здебільшого «кукурікальників».
2. Нервові шарахання: то від Росії, то від НАТО, то в християнство, то в комунізм. Відсутність чітких засад ідейного об'єднання суспільства породжує зневіру в майбутньому, крадіжки, споживацтво, неповагу до чужої праці.
3. Частково так. Загальне практичне впровадження української латиниці — реалізації державної мови України в міжнародному спілкуванні — значно поліпшило б цей показник.
4. Розум, працьовитість, милозвучна мова. Ми ж живемо за гаслом «хай у сусіда корова здохне» або ж «а русский человек этого всего не знает и знать не хочет». Слід виховувати пошану до науки і до роботи.
5. Мову слід підтримувати насамперед наукою: обґрунтованим правописом, історичним аналізом тощо.
- Будь-яка релігія (наприклад, християнство та комунізм) — це обман, розбрат, духовне поневолення і відвернення людини від суспільно корисної діяльності.
6. Перша передбачає економічно сильну державу.
7. За наявності матеріальних (економічних) передумов.

Петро АНТОНЕНКО, редактор газети «Сіверщина» (Чернівці)

1. Українська національна ідея спрацювала в тому сенсі, що, попри все, вкорінюється у свідомість людей. Час би це зрозуміти нашій владі.
2. Це розірваність між тоталітарним імперським Учора і демократичним державницьким Завтра. Це Реалії Часу перемін.
3. Далеко не завжди, якщо по сьогодні узаконені (в тім числі у назвах населених пунктів, вулиць, у пам'ятниках, святах) релікти отого Учора. Друга біда — невиконання задекларованих державницьких моментів. Прийнято — і не виконується.
4. Притягальність цієї ідеї — у генах нації, її неможливо знищити. Урок десятиліття — низький рівень нашої національної еліти, її неготовність і небажання будувати державу.
5. Перше — елементарна поінформованість людей про цю закриту для них українську історію. Коли народи відкриють для себе цей материк невідомої їм України, вони будуть приголомшені.
6. Те, що на користь державі, тобто людям цієї держави, і відповідає національним інтересам. Бо воно — в інтересах цілої нації. Навіть якщо це винахід чорної авторучки.
7. Може і повинна. Саме в цьому, а не в голих теоріях, призначення цієї ідеї.

Олександр ПОНОМАРІВ, академік АН вищої школи України, профе- сор Київського націо- нального університету імені Тараса Шевченка

1. Поки що спрацювала тільки під час здобуття незалежності, а далі загальмувала, бо до керівництва України прийшли люди, не до кінця їй (національній ідеї) віддані.
2. Українське суспільство поділене на романтиків, що живуть лише заради України, на прагматиків-патріотів (яких дуже мало), на прагматиків без національного коріння (їх дуже багато) й інертну масу.
3. У програмах уряду — так, але, на жаль, тільки теоретично (поки що).
4. Національно-державницька ідея притягальна сама собою. Уроки останнього десятиріччя мають переконати українців у тому, що вони нарешті повинні стати господарями на своїй землі.
5. Український народ мусить стати народом з єдиною українською мовою, духовністю. Релігійні конфесії, що виступають проти Української державності, треба заборонити.
6. Корінний етнос повинен бути творцем національної держави.
7. Може. Але для цього треба обрати національно свідоме керівництво країни.

Напевно, чи не єдиний етнос у світі, що досяг уже давно найвищого свого рівня етнічного розвитку, усвідомивши себе як нація, може задавати собі таке питання: чи є в нього національна ідея.

Такого питання не може задавати собі німець, англієць, поляк, росіянин та багато інших етносів, бо що б не відбувалося у світі, але ж «...французи залишаються французами, німці — німцями, данійці — данійцями, а англійці — англійцями. Ніякі закони, що придумали політики, не можуть знищити національних інстинктів, які історично створилися тисячоліттями...» [1, с. 11].

Справді, це питання не може виникнути в того народу, що досяг рівня усвідомленості, що він є нацією, і особливо тоді, коли цей народ створив свою державу, яка носить ім'я цього народу, зробила панівною свою мову як державну, бо це є мова переважно населяючого цю державу етносу.

Але ж в Україні зовсім не так, як навіть у тих народів, на досвід яких ми вже спиралися.

В Україні точиться дискусія, нав'язана не тільки зовнішніми силами сучасності, що не хочуть нашої незалежності, а й внутрішніми — що ще не відірвалися від застарілих імперських догм минулого.

Згадується, що питання формулювання національної ідеї було предметом бурхливої дискусії на щорічному міжнародному форумі — науково-практичній конференції на тему «Стан, проблеми, перспективи розвитку українознавства» у жовтні 1993 року [2]. Здається, що тоді так і не дійшли загальної згоди, але було схвалено більшістю звернення до першого всенародно обраного Президента України Л. Кравчука з пропозиціями затвердити на державницькому рівні зміст національної ідеї.

Треба мати на увазі, що це було тільки два роки нашої незалежності. Багато тих, хто брав участь у формулюванні змісту національної ідеї, були ще зашорені марксистсько-ленінською ідеологією, і ними відшукувалось автоматично щось таке, що хоч би за формою було подібне до звичної попередньої ідеї. Крім того, не всі ті, хто брав участь у

тій конференції, змогли на той час ознайомитися з новими поглядами на поняття «нація», «державна» і т. ін., крім тих словникових визначень, що були досягні радянській освіті.

Тому ті пропозиції так і не були визнані за національну ідею. Інша справа — нинішня конференція. Вона проходить наприкінці першого десятиріччя нашої незалежності. Але досі хвилює нас питання української національної ідеї. То, може, звернемось до відомих уже в наш час джерел та літератури і, не вдаючись у глибоку теорію питання, зробимо спробу визначитись у змісті української національної ідеї?

На наш погляд, поняття української національної ідеї треба шукати у загальноприйнятих у науці поняттях «нація» і «державна».

Нація — це передусім «духовно-біологічно-соціальна різновидність людства» — визначається Ю. Бойком [3, с. 21].

ЧИ Є, ЧИ НЕМА?

Далі обґрунтовується, що вищим проявом нації є бажання мати свою державу.

Внутрішнім змістом національної спільноти є: спільна раса, мова, побут, звичаї, релігія, спільність історичних переживань, спільність психічного складу (темперамент, моральні, правові й естетичні поняття та норми), спільність економічних інтересів у творенні матеріальних цінностей, спільність соціальних ідеалів і форм, і всі ці фактори, нерозривно з'єднані між собою, становлять єство нації [3, с. 25].

Таким чином, найбільшим виявом, як уже згадувалося, цілеспрямованої нації є створення й розвиток власної держави, яка єдиною може забезпечити їй нормальні умови біологічного і духовного розвитку [3, с. 24].

З огляду на це можна зробити висновок, що це повинна бути саме національна держава, бо переважна більшість населення у ній у даному випадку є саме український етнос. Він дав назву цій державі. Ми в цьому випадку нічим не відрізняємось від інших націй і національних держав,

наприклад, у Європі: сучасна Польща заселена переважно поляками, Німеччина — німцями, Франція — французами, Україна — українцями.

Національна держава повинна забезпечити можливість біологічно-просторового розвитку передусім національної більшості, бо вона є гарантом рівноцінного з більшістю розвитку інших етносів — національних меншин, і вони мають покластися на національну більшість як захисника їхніх інтересів. Згадаємо, як розквітлі національні меншини за часів українізації у 10-ті—20-ті роки XX ст. [4] та за часів незалежності України уже в наш час — 90-ті роки XX ст. [5, с. 146—175].

Отже, можна зробити висновок, що основним змістом української національної ідеї є українська національна державність. Та хіба саме не проти цього поняття найбільше виступала імперська ідеологія, нищачи її шест

[6] та нівелюючи окремі риси української (і не тільки української) нації [7]. Досвід нашого сьогодення засвідчує, що цю національну ідею — українську державність — навіть наприкінці першого десятиріччя незалежності України українським патріотам треба й досі захищати.

Примітки

1. Свідзинський А. Це складне національне питання. — К., 1994.
2. Українознавство в розбудові Держави / Матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції // 14—16 жовтня 1993 р. — К., 1993.
3. Бойко Ю. Шлях нації. — Париж—Київ—Львів, 1992.
4. Культурне відродження в Україні. — Львів, 1993.
5. Заставний Ф. Географія України: У 2-х книгах. — Львів, 1994.
6. Російщення України: Науково-популярний збірник / За ред. Л. Полтави. — К., 1992.
7. Гуцало Є. Ментальність орди. — К., 1996.

Борис РОЖНАТОВСЬКИЙ,
професор Військового
гуманітарного інституту
Національної академії
оборони України

Михайло КОСТИЦЬКИЙ, професор

1. Якщо під українською національною ідеєю розуміти саме досягнення повної незалежності України і побудову Української незалежної держави, то вона в останньому десятиріччі «спрацювала», але недостатньо. І, на наш погляд, саме тому, що:

— провідної ролі в подальшому українському поступі не змогла забезпечити інтелігенція (через свою недостатню організованість і різне бачення його напрямків);

— не було об'єднаного національного і релігійного чинника;

— об'єднаним чинником не стала українська мова як мова провідної нації держави;

— були відсутні організація і здійснення належної аргументованої масової пропаганди української національної ідеї;

— десятки політичних партій, що народилися на хвилях «блакитної революції» в Україні, не змогли дійти, а деякі з них і не бажали, згоди творити самостійну і незалежну Українську державу;

— не було єдності в діях усіх гілок державної влади і всього суспільства в реалізації української національної ідеї, більше того, вона не була належним чином сформульована і закріплена;

— не було здійснене належне кадрове забезпечення реалізації української національної ідеї;

— одна частина представників органів державної влади була об'єктивно не готова очолити активну реалізацію української національної ідеї, а друга — чинила їй активний спротив;

— не були глибоко продуманими, а тому й ефективними проголошені економічні реформи;

— не було забезпечено і здійснено належного соціального захисту населення.

Михайло ЦЮРУПА

1. Спрацювала на першому етапі, в боротьбі за незалежність, потрібні далі конструктивні ідеї.
2. Боротьба старої, комуністичної, ідеології та нової.
3. Відбивається у деяких програмах.

4. Національно-державницька ідея відповідає глибоким структурам ментальності українського народу: потяг до свободи.

5. Все перераховане, ще й додатково — повернення до підвалин повсякденного життя, до побуту.

6. Переваги у можливості створення сильної європейської світської держави (правової, соціальної).

7. Зможе за умов підсилення конструктивізму.

ПРАВО НАЦІЇ І ПРАВА ЛЮДИНИ

Закінчення. Початок на с. 1

року і ратифікованого Україною 19 жовтня 1973 року.

Тим часом, як тільки державні чинники вже незалежної України невпевнено, з осторогою стали заявляти про намір чи пробували реалізовувати природне право українців на збереження й розвиток своєї етнічної, культурної, мовної, релігійної, тобто національної самобутності, — заради чого, власне, й створюються національні держави, — від деяких етнічних і політичних організацій, від відомих сусідніх держав, від певної частини народних депутатів Верховної Ради України посипалися й сиплються звинувачення в дискримінації, у порушенні прав людини, у націоналізмі (в радянському розумінні цього поняття) і навіть у фашизмі.

Наприклад, у доповіді Держдепартаменту США про дотримання прав людини в Україні в 1998 році в розділі «Дискримінація за расовою ознакою, релігією, фізичними вадами, мовою або за соціальним станом» констатується: «Деякі проросійські організації у східних областях скаржаться на поширення вжитку української мови в школах і засобах масової інформації. Вони скаржаться, що при вступі до вищих навчальних закладів їхні діти перебувають у програтому становищі, оскільки всі вступники мають складати іспит з української мови» [3].

Чи справді реалізація прав українців є порушенням прав національних меншин, порушенням міжнародного й національного законодавства в цій царині?

Україна до проголошення незалежності, як уже говорилося вище, була фактично на становищі колонії чи окупованої території. Національна самобутність українців у радянсько-російській імперії всіляко руйнувалася, нищилася. Українська мова й культура в Україні зараз більше потребують захисту й підтримки, ніж мови й культури деяких національних меншин.

Ситуація, у якій перебуває тепер українська більшість в Українській державі, передбачена статтею 5 Декларації про право на розвиток, прийнятої резолюцією 41/128 Генеральної Асамблеї ООН від 4 грудня 1986 року. У ній ставиться недвозначна вимога: «Держави повинні вживати рішучих заходів, спрямованих на ліквідацію масових і грубих порушень прав людини, народів і осіб, спричинених такими ситуаціями, які є наслідком апартеїду, усіх форм расизму і расової дискримінації, колоніалізму, іноземного панування й окупації, іноземного втручання і загрози

національному суверенітету, національній єдності і територіальній цілісності, загрози війни і відмови визнати основоположне право народів на самовизначення» [4]. Ідеться про усунення наслідків чужоземного панування, про компенсацію історичних втрат, а не про шовіністичне, великодержавне намагання принизити якусь національну спільноту.

Право національних меншин користуватися власною мовою, розвивати власну культуру, плекати свою етнічну самобутність — незаперечне. Але воно не може здійснюватися поза історичним контекстом і на шкоду будь-яким іншим національним спільнотам. У Рамковій Конвенції про захист національних меншин зокрема зазначається, що метою захисту прав осіб, які належать до національних меншин, є «досягнення у всіх сферах економічного, соціального, політичного і культурного життя повної та справжньої рівності між особами, які належать до національної меншини, та особами, які належать до більшості населення». При цьому слід належним чином враховувати «конкретне становище осіб, які належать до національних меншин» (стаття 4, пункт 2). «Здійснюючи права і свободи, які випливають із принципів, проголошених у цій Рамковій Конвенції, будь-яка особа, що належить до національної меншини, поважає національне законодавство та права інших осіб, зокрема тих, що становлять більшість населення або належать до інших національних меншин» (стаття 20) [5]. Поки що українська національна більшість щодо забезпечення національних прав її членів перебуває в набагато гіршому становищі, ніж, скажімо, російська національна меншина, яка в СРСР була панівною і в усіх відношеннях привілейованою нацією.

Забезпечення прав людини і зокрема прав національних меншин не повинно йти на шкоду інтересам держави та єдності всього суспільства. На це прямо вказується в Рамковій Конвенції про захист національних меншин. «...Створення атмосфери терпимості та діалогу є необхідним для того, щоб культурне розмаїття було джерелом та чинником не розколу, а збагачення кожного суспільства», — говориться тут у преамбулі. Держави «утримуються від політики та практики асиміляції осіб, які належать до національних меншин, супроти їхньої волі», але, наголошується в Конвенції, «без шкоди для заходів, що вживаються згідно з їхньою загальною політикою інтеграції» (стаття 5, пункт 2). Права осіб, що належать до національних меншин, не можуть бути абсолютними. Вони обмежуються аналогічними правами інших осіб та інтересами всього суспільства.

Зараз у нашому суспільстві найбільш чітко мовне питання. І це зрозуміло: на шкалі національних цінностей мова посідає одне з найчільніших місць. «Тільки через мову живе народ, її смерть — його кончина», — писав ще в минулому столітті чеський мовознавець Й. Юнгман. «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова», — справедливо стверджував Панас Мирний. У мові закодований досвід усіх попередніх поколінь народу. Мова — найпевніша твердиня нації. Доки вона не впала, доти існує народ. Мова врятувала українську націю. Ті, хто зрікся її, перестали бути українцями, навіть гірше — чимало з них стали запеклими ворогами всього українського: прикладів цього є достатньо.

Як же розглядається мовне питання в міжнародних правових документах, що

стосуються прав людини? У Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року лише сказано в статті 2: «Кожному надаються всі права і свободи, викладені в цій Декларації, незалежно від... мови..., національного походження...» Це положення майже в ідентичному формулюванні повторюється в статті 14 Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини, прийнятій 4 листопада 1950 року.

Конкретніше про право на власну мову осіб, що належать до національних меншин, а отже, й тих, хто належить до більшості, говориться в Європейській Хартії регіональних мов і мов національних меншин від 5 листопада 1992 року та в Рамковій Конвенції про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року (яка, отже, пізніша і має переважальну силу). Рекомендації Рамкової Конвенції, викладені в статті 14, категоричні, коли йдеться про саме право окремих осіб вивчати мову своєї меншини, і позбавлені категоричності, коли йдеться про державне забезпечення цього права: «У місцевостях, де традиційно проживають особи, які належать до національних меншин, або де вони становлять значну частину населення, Сторони, у разі достатньої необхідності, намагаються забезпечити, по можливості та в рамках своїх освітніх систем, особам, які належать до цих меншин, належні умови для викладання мови відповідної меншини або навчання цією мовою». Причому це повинно відбуватися, як сказано в цій же статті, «без шкоди для вивчення офіційної мови або викладання цією мовою». І в коментарях до цієї статті уточнюється: «оскільки знання офіційної мови є одним із чинників соціальної злагоди та єдності» [6].

Таке саме застереження міститься і в Європейській Хартії про регіональні мови і мови меншин, в преамбулі якої сказано: «Захист і розвиток регіональних мов або мов меншин не повинні проводитися на шкоду офіційним мовам і необхідності вивчати їх». Ще раніше в статті 5 Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1960 року, законодавець гарантує особам право вести власну освітню роботу, використовувати чи викладати свою мову, але також за умови, «що здійснення цього права не перешкоджає особам, які належать до меншин, розуміти культуру і мову всього колективу і брати участь в його діяльності і що воно не підриває суверенітет країни».

У прямій формі мовне питання трактується в Гаазьких рекомендаціях щодо прав національних меншин на освіту, прийнятих під егідою Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у жовтні 1996 року. Уже в першому пункті Гаазьких рекомендацій після твердження, що право осіб, які належать до національних меншин (а від себе додамо: і право осіб, які належать до більшості), на збереження своєї самобутності «може бути повністю реалізоване тільки тоді, коли вони добре оволодіють своєю рідною мовою у процесі навчання», зроблено суттєву приписку: «Разом з тим особи, які належать до національних меншин, зобов'язані інтегруватися в більш широке суспільство держави через належне володіння державною мовою». У Пояснювальній записці це положення ще раз повторюється: «Така інтеграція вимагає набуття міцних знань як мови національної меншини, так і державної мови» [7].

З сказаного вище випливає основна

рекомендація щодо організації середньої освіти національних меншин, сформульована раніше в Пояснювальній доповіді до Рамкової Конвенції у пункті 77 як «двомовне навчання». Тут вона конкретизується: «Підходи типу «занурення», згідно з якими викладання ведеться виключно державною мовою, за якого діти з національних меншин повністю інтегровані у класи з дітьми більшості населення, не відповідають міжнародним нормам. Це такою самою мірою стосується й сегрегованих шкіл, у яких уся навчальна програма викладається виключно із застосуванням рідної мови національної меншини протягом усього навчального процесу...» [8]. В Україні поки що майже всі школи для дітей російської, угорської та румунської меншин сегреговані, що не відповідає ні міжнародним нормам, ні потребам самих національних меншин.

Хто домагається сегрегованих шкіл, обкрадають самі себе. У їхніх дітей таким чином зменшується у перспективі можливість для реалізації свого громадянського права, зафіксованого в пункті 2 статті 21 Загальної декларації прав людини: «КОЖЕН МАЄ ПРАВО НА РІВНИЙ ДОСТУП ДО ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ У СВОЇЙ КРАЇНІ». Без достаточного знання державної мови цей «рівний доступ» не може бути реалізований не лише в царині державної служби, а й у здобутті вищої освіти за вибором. У вищих навчальних закладах двомовного навчання ніяка держава забезпечити не в змозі.

З цього погляду, євреям в Україні ніколи не буде краще, ніж в Ізраїлі, румунам — ніж у Румунії, угорцям — ніж в Угорщині, росіянам — ніж у Росії, так само, як українцям у Канаді, чи в Сполучених Штатах Америки, чи на Кубані, чи на Зеленому Клині ніколи не було і не буде краще, ніж в Україні. Кожен повинен, залишаючись самим собою, пристосовуватися до потреб більшості. А кому це не подобається, тим варто нагадати слова народного комісара освіти РРФСР 20-х років А. В. Луначарського: «Всі, хто на Україні живе, повинні знати мову українського народу. Хто ж не хоче вчитися — хай їде з України» [9]. Українцям нема куди їхати: у них немає іншої батьківщини, крім України. Українцям ніде більше будувати власну національну державу, яка б давала їм змогу повністю й безперешкодно реалізувати свої права людини, як це роблять французи у Франції, угорці в Угорщині, румуни в Румунії, росіяни в Росії.

П р и м і т к и

1. Ш е в ч е н к о Тарас. Твори в трьох томах. — К.: ДВХЛТ, 1963. — Т.1. — С. 622.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. — К.: Укр. правн. фундація, 1995. — С. 4.
3. Доповідь Держдепартаменту США про дотримання прав людини в Україні у 1998 році // Дотримання прав людини в Україні у 1998 році. — Х.: Фоїло, 1999. — С. 37.
4. Декларация о праве на развитие // Международные акты о правах человека. — М.: НОРМА — ИНФРА, 1998. — С. 107.
5. Рамкова Конвенція про захист національних меншин та пояснювальна доповідь. — Рада Європи. — С. 6—7, 11.
6. Там само. — С. 9—10, 28.
7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. — Фундація міжнародних відносин, 1996. — С. 5, 10.
8. Там само. — С. 14.
9. Цит. За: Є ф р е м о в С. Щоденники (1923—1929).

Іван ЮЩУК,
професор Міжнародного інституту
лінгвістики і права

Чітке визначення національної ідеї у сучасній суспільній науці відсутнє. Це поняття часто отожднюється з національною самосвідомістю, ідеологією державотворення тощо.

У найзагальнішому вигляді під національною ідеєю слід розуміти основний принцип життєдіяльності нації, який відображає суть, особливість її історичного поступу. В розвиненому стані вона органічно поєднує знання про минуле, теперішнє і майбутнє нації. Минуле — це усвідомлений історичний досвід і відповідні висновки з нього; теперішнє — об'єктивна картина наявного стану речей, бачення основних проблем сьогодення і можливостей їх розв'язання; майбутнє — чітко сформульована основна стратегічна мета історичного розвитку нації, шляхи і засоби її досягнення.

Отже, для того, аби національна ідея не виявилася плодом довольної гри фантазії, благим побажанням, черговим міфом, необхідні: по-перше, глибоке, всебічне, об'єктивне пізнання нашої історії і, по-друге, системний аналіз закономірностей розвитку всіх сфер суспільного життя на нинішньому етапі. Без засвоєння уроків минулого неможливо об'єктивно зрозуміти суть тих суспільних процесів, які відбуваються нині. Недарма К. Ясперс зазначав, що історія не минає, від неї теперішньому дістається більше, аніж залишається в минулому.

Уроки історії повинні виступити підґрунтям для системного аналізу соціальної структури суспільства, визначальних інтересів різних її елементів і відповідної їм інтересам активності основних верств і груп населення. Максимально можливе врахування домінуючих інтересів та потреб, співвіднесення їх з наявними можливостями їхнього задоволення дозволить збагнути історичну перспективу національного розвитку, вгледіти основні тенденції поступального руху.

Однак для чіткого формування національної ідеї одного лише аналізу об'єктивного розвитку нації недостатньо. В історичній долі народів величезну роль

НА «ВІЧНІ ПИТАННЯ» ВІДПОВІДАЄ СВІТОГЛЯД

відіграють панівні духовно-ціннісні орієнтири. Без «багатства духу і свободи його ініціативи» (С. Франк) суспільне життя перетворюється в безперервну хаотичну боротьбу усіх проти всіх за досягнення своїх вузькопрагматичних, егоїстичних інтересів, що зрештою обертається деградацією національного організму в цілому.

Підґрунтям духовного життя людини є світогляд. Саме він дає відповідь на «вічні питання» про сенс людського життя та призначення людини і формулює відповідні життєсміслові настанови, орієнтуючи певним чином людську активність. Оцінюючи свої вчинки як відповідні чи невідповідні сенсу свого життя, люди формують певну систему моралі, що виконує роль дозвільної матриці людської поведінки. Кожна свідомість істота прагне блага і шукає шляхів та засобів його досягнення. Мораль покликана сприяти оптимальному вибору.

Зіставляючи насувні потреби повсякденного життя з пізнаними об'єктивними можливостями історичного розвитку, — з одного боку, та світоглядно-моральними цінностями й настановами, — з другого, кожен народ обирає свій шлях розвитку. Уявлення про основну мету, якої прагне нація у своєму історичному поступі, методи і засоби її досягнення і становлять **національну ідею**, яка безпосередньо репрезентує дух народу, його сподівання й оцінку власних можливостей.

Для України зміст національної ідеї в основних рисах полягає в наступному: побудова демократичного суспільства,

що базується на приватній власності, легітимному підприємстві, здоровій конкуренції, вільній праці його членів, передових технологіях виробництва й управління, забезпечуючи всім громадянам добробут, соціальний захист, особисту свободу, всебічний розвиток, гарантуючи соціальну справедливість у споживанні матеріальних та духовних благ, у суспільному розподілі та організації праці, зумовлюючи гармонійне поєднання інтересів усіх соціальних верств населення, високий патріотичний дух нації та гідне місце її в сучасному світовому цивілізаційному процесі.

Національна ідея для свого втілення у практику повинна, по-перше, розгорнутися в **ідеологію** (систему поглядів та ідей, які відображають основні соціальні й національні інтереси, їхню взаємодію та засоби задоволення), а по-друге, оволодіти свідомістю — мас, перетворитися на ядро національної самосвідомості.

Розвинена ідеологія державотворення надає можливість створення конкретних життєздатних **політичних програм** суспільних перетворень, а розвинена національна самосвідомість мобілізує широкі верстви населення до активного соціально-політичного життя.

На жаль, в Україні на теперішній час не опрацьовано належним чином жодної з названих проблем, починаючи з визначення поняття «національна ідея» і закінчуючи механізмом її формування й об'єктивації у практиці державного будівництва. Самосвідомість українського суспільства перебуває на всьому низькому рівні, що неминує породжує абсен-

теїзм, байдужість до національних проблем, соціально-політичну бездіяльність. Перед українським суспільством нині гостро постала проблема самоусвідомлення, національної самоідентифікації. Українська духовна еліта має докласти максимум зусиль, аби розробити засади нового, життєстверджуючого світогляду, обґрунтувати на основі його принципів систему моральних цінностей, яка орієнтувала б кожного громадянина на примноження добра, гармонізацію міжлюдських стосунків, гуманізацію суспільного життя.

Поєднуючи ці духовні засади з ґрунтовним знанням національної історії та проблем сучасного життя, слід розробити ідеологію державотворення і через активну просвітницьку, роз'яснювальну-пропагандистську, патріотично-виховну діяльність сприяти формуванню високорозвиненої національної самосвідомості як необхідної передумови патріотично спрямованої творчості населення, активної життєвої позиції.

Нині українська творча інтелігенція, покликана не лише репрезентувати, а й формувати дух нації, виконує у своїй масі триєдину функцію:

- 1) досліджує (точніше — вловлює) корпоративні інтереси і прагнення панівної еліти;
- 2) надає їм науковоподібну форму виразу;
- 3) коментує і озвучує отримані результати.

Українській інтелігенції час перестати бути «глашатаєм» панівної еліти і перетворитись у «пастухів» нації, її поведирів, рушійну силу національного прогресу.

П. СИТНИК,

доктор філософських наук, головний консультант Національного інституту стратегічних досліджень

А. ДЕРБАК,

викладач філософії Ужгородського державного університету

ЖІНОЧЕ ІМ'Я ЯК ЕПІЗОД ІСТОРІЇ

Доля України, її історія, хід економічного, політичного та духовного розвитку пов'язані з життям і діяльністю багатьох відомих українських жінок. Це — історичні політичні діячі, що зберігали міць Української держави, підносили славу і честь української нації. Це — діячі культури і науки, що оберігали і примножували національні традиції, зміцнювали основи самобутньої національної культури. Це — народні героїні, які, попри всі незгоди і важкі умови боротьби, віддавали себе служінню рідному народові, являючи собою квіти представників України.

В умовах відродження української державності постає питання: яка роль української жінки в історії нашої державності? І, як свідчать історичні джерела, представниці прекрасної статі в Україні залишили яскравий слід не лише в історії своєї держави, а й інших країн — Норвегії, Франції, Угорщини, Туреччини. Уже в «Повісті временних літ» йдеться про безпосередній вплив жінки на формування нашої державності з перших її кроків. Це — легендарна Либідь, старший брат якої Київ поклав початок першій династії київських князів.

У 50—60-ті роки X століття на Київському престолі з'являється княгиня Ольга. Протягом двадцяти років вона правила державою мирно і тихо, що свідчило про її незвичайність як «наймудрішої серед усіх людей», з іншого боку, слід відзначити високий рівень культури та моралі, на якому стояла держава, що корилася владі жінки, яка саме в добу панування фізичної сили в усій Європі шанувала розум і душевну красу. Провівши державну реформу, зміцнивши міжнародний авторитет Київської Русі, княгиня Ольга тримала, за словами М. Грушевського, сильною та зручною рукою державну систему, не дала їй ослабнути і розвалитися. А збережена та примножена Ольгою культура, традиції, побут українського народу, сформовані в суспільстві соціальні відносини та високі моральні принципи були й залишаються одним із факторів формування національної самосвідомості українців.

Неабияку славу принесла Україні і Настя Лісовська (Роксолана). З рабині-наложниці вона стала улюбленою дружиною Сулеймана I Пишого, одного з наймогутніших султанів Османської імперії. Розумна та гарна, вона мала музикальні здібності, володіла кількома мовами. Відіграючи чималу роль у політичному житті Османської імперії та завдяки її впливові на султана, турецькі і татарські наїзди на Україну знач-

но послабшали. Символом самопожертви заради волі та щастя рідного краю, нездоланності духу українського народу увійшло в історію ім'я цієї жінки.

У подальшій історії України не маємо прикладів, коли б жінка стояла на чолі держави, але багато українських жінок увійшло в історію як взірці мужності й відваги, стійкості та сміливості в боротьбі проти ворогів держави. На різних історичних етапах розвитку України жінки відігравали велику роль у науці, освіті, культурі. Це — Леся Українка, талановита поетеса, прозаїк, публіцист, поетеса, суспільно-політична лірика якої проникнута ідеями гуманізму та національного патріотизму; Софія Русова, палка поборниця національного виховання, відродження національних традицій, збереження і розвитку української мови. І як заклик звучать сьогодні її слова: «Кожна держава, що через ті чи інші обставини дійшла до руїни, може з неї врятуватися, коли добре організує свою єдину, від низу до гори національну школу». Це — Наталя Кобринська, Олена Пчілка, Людмила Старицька-Черняхівська, Євгенія Ярошинська, які перші піднесли голос на захист українського жіноцтва, стали фундаторками українського жіночого руху, що виник на хвилі національного відродження і був пов'язаний з пошуком шляхів розв'язання проблем тогочасного українського суспільства і його найважливішої проблеми — об'єднання всіх українських земель у єдину незалежну державу.

Кожне з названих імен — це героїчний епізод нашої історії, свідчення сили і мужності українського жіноцтва, що залишило по собі добру славу в історії України.

Політичною активізацією жінок вирізняється сучасна історія України. Найважливіше сьогодні для жіночої громади України, що становить близько 54 відсотків населення, — готовність співпрацювати на користь незалежної держави, брати все активнішу участь у державотворчому процесі. Основним же завданням держави щодо жінки на сучасному етапі є піднесення соціального статусу жінки, сприяння розвитку її особистості шляхом створення рівних можливостей для реалізації інтересів, здібностей у будь-якій сфері суспільного життя, що стане необхідною передумовою успіху процесу державотворення.

Ірина ДЕЙНЕГА,
*викладач кафедри українознавства
ВГІ НАО України*

НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНО-ІНТЕГРАЦІЙНОГО І МОВНОГО РОЗВИТКУ СЛОВАЧЧИНИ (тези)

● Словацька літературна мова (кодифікована національна мова) є мовою офіційного спілкування. В цій ролі — ролі державної мови — вона є інтеграційним елементом усіх громадян республіки, без огляду на їхню національність. Вона забезпечує всім однакові можливості для участі в суспільному житті (в адміністративній діяльності, шкільній освіті, економічному житті тощо). Держава зобов'язана забезпечити всім своїм громадянам можливість відповідним чином вивчити державну мову.

● Закон про державну мову Словацької Республіки від 1995 року встановлює ті галузі офіційного спілкування, в яких повинен вживатися кодифікований варіант державної мови. Міра вживання інших мов встановлюється Законом *Про вживання мов національних меншин в офіційному спілкуванні* від 1999 року.

● Закон про державну мову не торкається її кодифікації, проте вимагає враховувати чинну кодифікацію, що базується на результатах наукових досліджень у наукових закладах. Чинність і обов'язковість цієї кодифікації декларується Міністерством культури СР, яке подає список наукових праць (орфографічних, граматичних, словникових, орфоепічних), які містять чинну і обов'язкову кодифікацію.

● Окрім названих вище прагматичних функцій, державна мова виступає також у якості символу державності Словацької Республіки.

● Для громадян СР словацької національності літературна мова є ознакою етнічної належності, що виконує важливу репрезентативну і національно-інтеграційну функцію. Якість ознаки етнічної належності визнають у літературній мові всі словаки, незважаючи на рівень володіння кодифікованою словацькою мовою. Цієї якості набула літературна мова протягом свого історичного розвитку, починаючи з кінця XVIII ст.

● У період до утворення літературної мови функцію ознаки етнічної належності виконувала словацька мова у формі діалектів та інших культурних мовних проявів. Єдність мови формувалась у процесі національно-інтеграційного розвитку як підсумок цього розвитку. Єдність словацької мови можна охарактеризувати, описати на основі суто мовних знаків. Цю єдність демонструють усі форми національної мови.

● Істотні знаки єдності мови є складовими частинами мовної свідомості, що містить основні закономірності, правила функціонування мови. Ці закономірності, своєю чергою, визначають також правила адаптації чужорідних мовних елементів.

● З етнічно-інтеграційними процесами пов'язане відчуття етнічної взаємності, формування спільної мови етнічного суспільства, що інтегрується, а також його самоназва. Історична глибина цих процесів відбивається в історичній і мовній свідомості сучасного словацького народу — в цьому впевненість і гарантія, серйозна перепона спробам національної і мовної деструкції.

Ян ДАРУЛЯ, професор, м. Братислава

НАЦІОНАЛЬНИЙ І РЕЛІГІЙНИЙ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК У ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ

Однією з особливостей багатовікового культурно-історичного розвитку нашого народу є взаємопов'язаність і взаємообумовленість цього процесу релігійно-етнічними факторами. Пояснюється цей феномен сукупністю етнографічних і географічних, соціальних і психологічних, духовних і матеріальних обставин формування та еволюції української нації.

Духовний клімат на теренах України з найдавніших часів визначало природно-географічне розташування нашої землі. Фактично позбавлена надійних гірських, річкових, пустельних і т. п. кордонів, Україна завжди була відкритою для різноманітних зовнішніх впливів, постаючи таким чином як грандіозний «полігон» на межі Заходу й Сходу, де складалася синкретична і водночас самобутня культура нашого народу.

Численні чужинські вторгнення на степовому півдні, необхідність напруження зусиль для освоєння лісової зони на півночі і пов'язаність із родючими землями лісостепового поясу сприяли поєднанню в українській ментальності таких суперечливих рис, як войовничість і миролюбність, гордість і терпимість, імпульсивність і витриманість. До цього слід додати соціальну однорідність (у відомому смислі) українського народу, відсутність крайніх виявів соціального (а не національного) поневолення в рамках етносу, які створювали підґрунтя для єдності дій насамперед в економічній галузі.

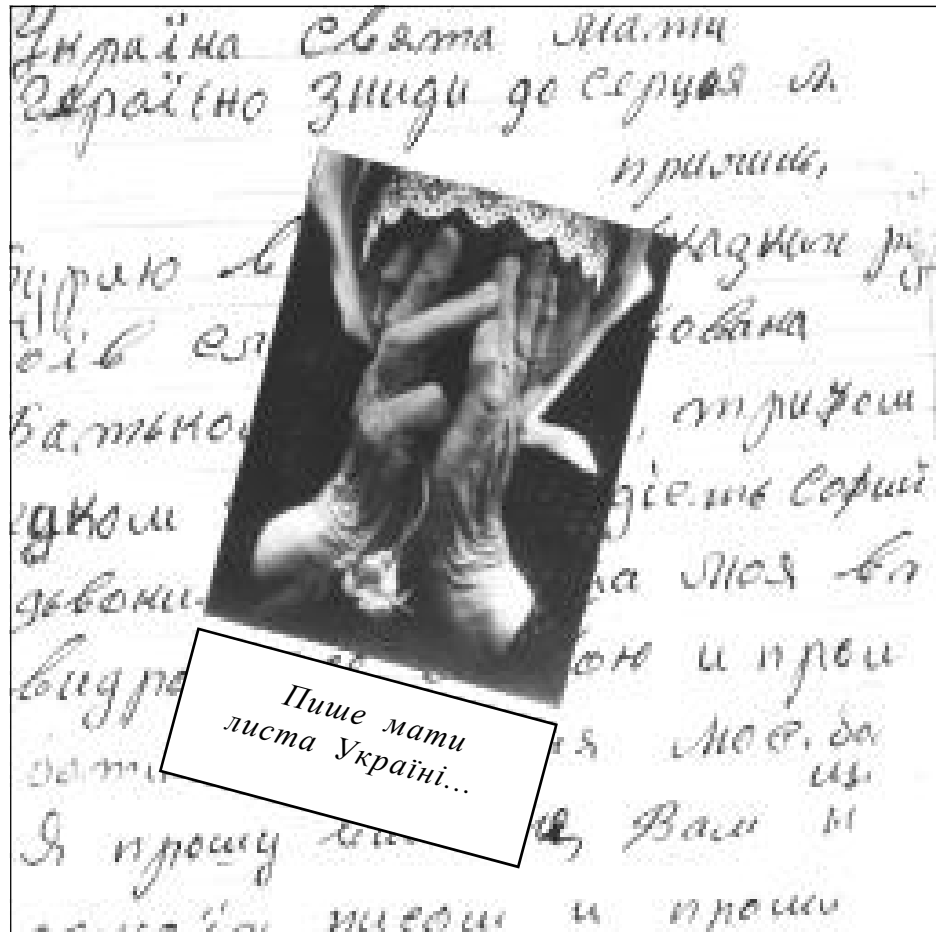
Все це, разом узятє, сприяло розвитку українського етносу як хліборобської нації, вірування, звичай і традиції якої тісно переплелися з господарським циклом. В результаті релігія поставала як фактор національного самозбереження (за умов багатоетнічного оточення й іноземної агресії), як доповнення практичної діяльності і як життєдайна сила, що пронизує всі сфери життя суспільства. Ось чому український народ завжди був народом релігійним, духовно багатим і висококультурним.

Це підтверджують писемні, фольклорні, етнографічні і матеріальні пам'ятки, що сягають багатовікової давнини. Вищезазначені риси нашої ментальності, хоч і в різних проявах, але цілком реально присутні в епоху пізнього матриархату і в трипільську добу, у період виникнення ранньослов'янських союзів і в Давньоруській державі, за козацько-гетьманських часів і часів імперського панування. Вони стали настільки характерними для нашої духовності, що їх не зміг витравити навіть кривавий комуністичний режим. А отже, саме релігія стала одним із суттєвих факторів духовного відродження України в посттоталітарну епоху.

Такі факти дають підстави говорити про певні «богошукацькі» тенденції в історії духовно-культурного розвитку України. Так, уже аналіз дохристиянських («язичницьких») вірувань свідчить про наявні процеси релігійного синкретизму, зародження і трансформації ідеї єдиного Бога. На таку роль у різний час у слов'ян претендували Род і Велес, Перун і Дажьбог. Не випадково фольклорно-етнографічні набутиki подають давню українську релігію як розвинуте єдинобожжя, непрямими свідченнями чого є нинішні спроби представників РУНВіри реставрувати слов'янський прамонотеїзм.

Надалі наявність монотеїстичної тенденції у вітчизняному язичництві відзначають візантійський історик Прокопій Кесарійський (VI ст.) і арабський мандрівник Ібн-Фадлан (X ст.). Причому характерною рисою нашого язичництва була відсутність віри в потойбічну відплату і невизнання долі (фатуму), що зумовлювало прагматизм світогляду і активну життєву позицію, які покликані були забезпечити в посейбічному існуванні передумови для життя в потойбічному світі.

Помітну роль у духовному освоєнні навколишньої дійсності відігравали пантеїзм, одухотвореність і оживотвореність природи, любов до «матері — землі рідної». Саме тому так багато уваги приділяв наш фольклор божествам нижчого порядку, які, на їхню думку, населяли і уособлювали природне середовище (русалки, мавки, берігині, полівки, віли тощо).

Соціально й культурно обумовлена християнізація Русі змінила всю піраміду ціннісних орієнтацій слов'ян (передусім з посейбічного буття на потойбічне), проте не означала переривання спадкової лінії в розвитку релігії. Новий релігійний комплекс постав як органічна єдність хліборобського культу, що ґрунтувався на політеїстичних уявленнях, і віровчення релігії одкровення, котра виступала як заперечення і результат еволюції попередніх духовних утворень в напрямку до світоглядного компендіуму.

Зрештою, київське християнство почало сприйматися як національна модель світової релігії з відчутними нашаруваннями елементів дохристиянських вірувань. Виявом такої тенденції стало втілення національно-релігійної ідеї в станковому й монументальному живописі, пам'ятках літератури й архітектури тощо.

Це засвідчують протилежні і водночас схожі шедеври вітчизняної культури — «Слово про закон і благодать» і «Слово о полку Ігоревім», які можна вважати прикладом відображення синтетичного світогляду давніх киев'ян. Ця обставина простежується і в фактах утвердження етнічних «типів» у давньоруському іконописанні, «ліризмі» церковної архітектури, адаптації мелодики православного хорового співу до музичного відчуття і сприйняття наших виконавців тощо.

Особливо тісне переплетіння етнічного й релігійного демонструє доба вітчизняного «ренесансу» другої половини XVI — першої половини XVII століть, яка створила ідейні передумови для Визвольної війни нашого народу. Саме православ'я стало провідним фактором національного самозбереження і рушійною силою культурного розвитку, що засвідчує філософська й етична думка того часу, полемічна література, різноманітні патерики й житія.

Подальше всебічне зросійщення зумовило тимчасову втрату церквою низки етнічних ознак. Її канонічне підпорядкування Московському патріархату, витіснення української мови з богослужбової практики й просвітницької діяльності духовенства, суцільна регламента-

ція духовного життя поставили православну ієрархію поза рамки процесу національного пробудження, який набирає сили з XIX століття. Водночас на рівні повсякденної свідомості віра продовжує залишатися ключовою ознакою національної ідентифікації.

Духовно-національне пробудження початку XX століття поставило на порядок денний питання набуття самостійності національною Церквою. Результатом зусиль у цьому напрямку стала Українська автокефальна православна Церква (УАПЦ), що кілька разів поставала на наших теренах у 20—40 роках. Зрештою, з розпадом радянської імперії і крахом комуністичного режиму наприкінці 80 — на початку 90-х років процес національно-релігійного відродження набирає небачених раніше масштабів. На жаль, у незалежній Україні він ускладнився церковним розколом, що спричинив оформлення не лише УАПЦ та Української православної Церкви Київського патріархату (УПЦ КП), але й Української православної Церкви (УПЦ) — фактичного підрозділу Московської церкви в Україні, а часом — інструменту імперської політики Москви в нашій державі.

Сумні наслідки атеїстичного виховання, нівелювання релігійної моралі в часи тоталітаризму, розмитість традицій релігійного виховання в сім'ї, спротив комуністичних кіл процесу набуття церковної автокефалії в Україні, регіоналізація політики щодо церкви сучасними державними структурами створюють суттєві перешкоди для виконання церквою її функцій джерела, носія і стимулюючого фактора національної духовності. Водночас переборення церковного розколу привело б до утворення в Україні найбільшої з-поміж православних церков, і значення цієї обставини не можна переоцінити. Тож саме в цьому напрямку і слід працювати національно свідомим кадрам.

ПЕРЕБОРЕННЯ ЦЕРКОВНОГО РОЗКОЛУ ПРИВЕЛО Б ДО УТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ НАЙБІЛЬШОЇ З-ПОМІЖ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ, І ЗНАЧЕННЯ ЦЬОЇ ОБСТАВИНИ НЕ МОЖНА ПЕРЕОЦІНИТИ

Іван МОЗГОВИЙ, доктор філологічних наук, завідувач кафедри культурології Сумського державного педагогічного університету

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ, ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Особистість узагалі — стиль життя конкретної особи або характерний спосіб реагування на проблеми сьогодення. Мовна особистість — це насамперед інтелект, що найінтенсивніше проявляється у мові і досліджується через мову.

Інтелектуальні ознаки виявляються після встановлення ієрархії значень і цінностей у моделі світу особи, в її словниковому запасі. Останній визначається національно-культурними традиціями та ідеологією, що панує в суспільстві.

Національно-культурні традиції становлять базу особистості. Це комплекс структурних рис загальнонаціонального — українського — мовного типу, той не розчинений в історичних перетвореннях залишок у фонології, морфології, синтаксисі, стилістиці, лексиці, семантиці, який можна виділити з урахуванням добре вивчених історичною граматики та історичною лексикологією перетворень, що відбулись у мові. Саме ця відома ядерна, загальнозначуща частина в структурі мовної особистості має виразний відбиток національного колориту.

Однак для «добудови» мовної особистості від базових її складових до конкретно-індивідуальної реалізації необхідно врахувати змінні частини структури індивідуума і включити:

1) соціальні і соціолінгвістичні характеристики мовної спільноти, до якої належить ця особистість;

2) психологічні характеристики, обумовлені належністю особистості до певної групи чи мовного колективу, що визначає ті ціннісні критерії, які створюють унікальний, неповторний естетичний і емоційно-риторичний колорит мови.

Сьогоднішнє покоління українців перебуває на перехідному етапі і стосовно ідеології, і стосовно релігії, і щодо мови. Суспільство розшароване ідеологічно, туга за минулим, у тому числі й за російською мовою, не дає старшим людям розуміння того, як українці необхідні сьогодні допомагати їхнім дітям та онукам вивчати державну мову, адже мовне ядро індивідуума формується під впливом сімейного, виховного середовища. Отже, годі сподіватися на національний колорит, скоріше це буде двомовність. Дитячі садки та школи беруть на себе роль вихователів на національних традиціях. Однак, не маючи підтримки у сім'ї, така особистість роздвоюється, користуючись суржилом. Звідси і проблеми вищої школи: викладачі здебільшого мають справу з суржикомовними студентами.

Виправлення цього стану можливе за умови, якщо в кожному вузі державна мова України займатиме почесне місце. Інакше ми виховуємо морально нездорове покоління, некультурне, німе, неграмотне. На жаль, серед учених побуває позиція, яка рішуче відкидає національний характер, відмовляючи йому в існуванні і розцінюючи його як міф. Такі державні мужі висловлюються приблизно так: яка різниця, якою мовою наші студенти здобуватимуть знання. Головне, щоб вони знали те, що їм належить знати.

Глибинна аналогія між мовною особистістю і національним характером є. Вона полягає в тому, що людина засвоює продукт тривалого історичного розвитку і сама є об'єктом передачі з покоління в покоління мовного досвіду. Таким чином, жодне покоління не повинно бути втраченим.

КЛАСИЧНЕ Ж, ХОЧА Й НАЛЕЖИТЬ УСЬОМУ СВІТОВІ, — ЗАВЖДИ НАЦІОНАЛЬНЕ

В Україні багато втрачено. Ще й сьогодні ми продовжуємо втрачати у мовному питанні. Відомо ж, якщо немає руху вперед, то й немає стояння чи топтання на місці. Є просто відкочування назад. Даниною чому чи кому є кращі газети — популярні — російськомовні, кращі телепередачі — також? Свідомо чи несвідомо, ми захоплюємось А. Данилом, продовжуємо розвивати в собі комплекс меншовартості. Його підмова чи субмова — тільки на руку тим, хто проти української мови. Чому «Верку Сердючку» так полюбляють у Москві? Бо з нею пов'язаний образ дурнувато-укаї, недолюблого, смішного, «без язика» українця. Ось і виходить, що виховуємо не на класиці, а на скороминущому, безслідному. Класичне ж, хоча й належить усьому світові, — завжди національне.

З культурно-мовного шоку, який переживає сьогодні Україна, настав час виходити.

Антоніна ГРИЦЕВА, Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький

Очевидно, що найбільша ідея, яку сформувала українська політична думка, — це ідея незалежності та самостійності української держави. Вона, як свідчить історія, в окремі її періоди горіла, як ватра ввечері, то жевріла, як ця ж ватра пізньої ночі, але ніколи не затухала. Та лише в останнє десятиліття XX століття ця ідея, хоча і повільно, і складно, і важко, певною мірою реалізується.

На наш погляд, і сьогодні українська національна ідея полягає саме в досягненні повної незалежності України із врахуванням сучасного менталітету і сучасної психології українського народу, в побудові Української незалежної держави через порозуміння і злагоду в суспільстві. А основною метою української національної ідеї маємо вважати об'єднання всіх громадян України для докорінного поліпшення політичного, економічного, соціального, культурно-духовного рівня їх життя і входження на цій основі Української держави до спільноти світових і європейських розвинених демократичних країн.

Українська національна ідея, як відомо, містить у собі багато чинників, але, в межах відведеного часу, варто зупинитись лише на деяких з них.

Визначний український учений і громадсько-політичний діяч В'ячеслав Липинський, поставивши запитання: «Яким же чином здійснювати майбутню українську державність і на кого орієнтуватись?», — відповідав на нього таким чином:

передусім — це довготривале виховання провідними верствами, об'єднаними в організації, всього українського громадянства в дусі державної ідеалістичної ідеї, боротьба за здійснення якої завжди була необхідною передумовою перетворення нації недержавної на державну... «Тому, кажемо ми, українському громадянству, щоб стати зрілою державною нацією, необхідний державний ідеалізм, опертий на релігії, церкви, вірі живий».

Отже, перший чинник реалізації української національної ідеї — виховання всього українського громадянства. І не тільки здійснюване інтелігенцією — вченими, науковцями, літераторами, а й організаторами і провідниками всіх соціально-економічних сфер.

Для його організації і здійснення сьогодні бажано було б звернутися до досвіду українського літературного товариства «Просвіта» другої половини XIX століття в Галичині, а також товариства «Сільський господар», які були створені в умовах австрійського правового поля, дії конституційних законів 1867 року, статуту про товариства від 15 листопада 1867 року та інших нормативних актів.

Ефективна соціально-економічна діяльність «Просвіти» почалася після затвердження 25 березня 1891 року на загальних зборах членів товариства його нового статуту. З того часу товариство «Просвіта» фактично перетворилось із більшою мірою освітнього і наукового на науково-господарське із розгалуженими функціями навчання і виховання українського народу Галичини.

Кость Левицький — український політичний та громадський діяч, видатний учений — у своїй праці «Що має робити «Просвіта» на основі нового статуту», виданій 1892 року, зазначав, що «до цього часу «Просвіта» видавала книжки для народу, а тепер «Просвіта» буде займатися не лише навчанням народу, але й буде допомагати у справах господарських. А чому ми таке зробили? Тому, що цього чекав від нас народ український, його незавидна доля. Народ наш український став підпадати в господарюванні, а відома річ: що у світі вліде бідолоха! Треба рятувати брата хлібороба і подати йому не лише науку, але й дійсний кусень з науки: хліб насущний!»

Коли новий статут просвітньо-господарський має бути запроваджений в життя, то необхідно подумати над тим, якою буде робота на підставі того нового статуту «Просвіти» і який має бути доробок з тієї роботи для українського народу.

«Просвіта» має тепер розширитися між усіма ширими українцями в цілому краї, де живе український народ, і від роботи просвітньо-господарської не повинен ніхто відмежовуватися, якщо в нього є любов до ближнього і почуття своєї народності. Коли ж у «Просвіті» ми будемо всі разом, то і робота буде легшою, так як спільними силами перемаємо все лихо і недолю» [1].

З метою організації навчання і підвищення добробуту українського народу на підставі § 2 статуту товариства «Просвіта» передбачало здійснювати такі заходи:

- а) друкувати книги і всякого роду листи українською мовою і насамперед видавати листи і книги, доступні для людей сільських і міських;
- б) в усній формі (лекціями) навчати народ всякого роду справ просвітніх і господарських;
- в) закладати у великих містах (де є повітові суди) філії «Просвіти», а по всіх громадах читальні «Просвіти» і допомагати їм у їхньому розвитку;
- г) допомагати людям, щоб вони об'єднувались у

рільничо-господарські і промислові спілки, а також закладати: крамниці, каси позичкові, ощадні каси, господарські і промислові школи;

д) радити людям, де краще купувати добре насіння, машини і господарські та рільничі знаряддя;

е) закладати бібліотеки (книгозбірні), збирати старовинні пам'ятки і видавати публікації про минувшину і теперішнє життя українського народу;

є) закладати бурси, тобто доми, в яких би виховувалася безплатно вбога талановита українська молодь і набиралася науки життя;

ж) влаштовувати доступні для всіх звіти про справи, які нам треба знати, музично-ораторські вечори, закладати хорові колективи;

з) влаштовувати виставки предметів господарювання і промислу нашого народу;

и) надавати допомогу бідній молоді, яка навчається в школах, народним вчителям і тим письменним людям, які заслужили цього перед українським народом;

і) видавати свій часопис (журнал), в якому роз'яснювати людям просвітні і господарські справи;

й) запрошувати українських учених людей для участі в наукових нарадах і справах;

к) взагалі заохочувати український народ до навчання і науки, будити бажання до ощадливості і праці, а також робити все те, що може сприяти піднесенню освіти і добробуту українського народу [2].

Ми подали так детально зміст § 2 статуту товариства «Просвіта», оскільки вважаємо, що й сьогодні, через сто років, окремі з цих завдань актуальні як для різних громадських організацій і об'єднань, у тому числі і для «Просвіти», так і для органів державної і місцевої влади та органів місцевого самоврядування.

Другий чинник — релігія, церква. Відомо, яку унікальну роль у формуванні української національної ідеї, у національному відродженні Галицької України відіграла Греко-Католицька Церква, прихожана-

буде функція «колгоспної мови» — до цього часу Україна буде Малоросією» [4].

Конституція України (стаття 10) проголосила українську мову єдиною державною мовою в Україні, встановила, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В той же час вона також проголосила і положення про те, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист мов національних меншин.

Порядок застосування мов, згідно із пунктом 4 частини першої статті 92 Конституції України, визначається виключно законами України. Такими законами є Закон України «Про освіту» в редакції від 23 березня 1996 року, Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року, Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року.

Положення Конституції України зобов'язують застосовувати державну — українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і діловодстві органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних закладах освіти України.

Але будемо відверті і визнаємо, що конституційні положення і положення зазначених законів України стосовно використання і застосування державної мови на всіх рівнях державної влади і управління, всіма посадовими особами, у навчально-виховному процесі реалізуються, м'яко кажучи, слабо.

На наш погляд, багато в чому саме із цих причин дві групи народних депутатів України зверталися до Конституційного Суду України з конституційними поданнями щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України стосовно обов'яз-

ковості застосування державної мови органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також у навчальному процесі в державних навчальних закладах України.

У цій справі Конституційний Суд України прийняв рішення, що: 1) положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'яз-

ковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України).

Поруч з державною мовою при здійсненні повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, можуть використовуватися російська та інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначаються законами України;

що: 2) виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, у тому числі в навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних закладах України є українська мова.

У державних і комунальних навчальних закладах, поряд з державною мовою, відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

Наявність статті 10 Конституції України, відповідних законів, а також рішення Конституційного Суду України стосовно використання і застосування державної мови в Україні ще, на жаль, не означає їх належної реалізації. Вони можуть бути зреалізовані копіткою, наполегливою, довготривалою працею всіх гілок влади, органів місцевого самоврядування, керівників усіх рівнів системи Міністерства освіти і науки України, всіх громадських об'єднань і товариств, а також громадян, зацікавлених у подальшому розвитку української національної ідеї, в побудові Української незалежної держави.

Примітки

1. Див.: Левицький Кость. Що має робити «Просвіта» на основі нового статуту. — Львів, 1892. — С. 4.
2. Там само. — С.5-6.
3. Див.: Hirnka J.-P. Galician Villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. — Edmontone; London. — 1988.
4. Див.: Лисяк-Рудницький Й. Історичні есе. — К., 1994. — Т. 2. — С. 475.

М. КОСТИЦЬКИЙ,
доктор юридичних наук, професор, дійсний член
Академії правових наук України, член-
кореспондент Академії педагогічних наук України
В. ГОДОВАНЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент

У ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

ми якої була абсолютна більшість українського населення Галичини. Саме священики Греко-Католицької Церкви становили провідну групу в українському національному русі у 30—40-ві роки XIX століття, на етапі проявів наукового зацікавлення українською мовою, літературою, фольклором та історією рідного краю, і в добу розгортання національної агітації групами патріотів, які переслідували певні політичні інтереси і ставили собі за мету поширення національної свідомості на різні верстви населення.

На думку сучасного відомого зарубіжного дослідника історії України І.-П. Химки, священики Галичини посідали центральне місце у національному українському русі до Першої світової війни [3].

Пришвидженню процесу українського державотворення на сучасному етапі покликане сприяти розв'язання міжконфесійних проблем і підвищення ролі Української Церкви в реалізації української національної ідеї. А це, у свою чергу, могло б статися при умові об'єднання українського православ'я в єдину помісну Церкву та отримання нею повної незалежності. Наявність канонічної православної Церкви, окрім сприяння державотворчим процесам в Україні, консолідації та стабілізації її суспільства, дала б змогу українському православному подолати ізоляваність від світу.

Відсутність єдиної народної національної Церкви в Україні перешкоджає духовній єдності українців-наддністрянців та українців-наддніпрянців, основою якої завжди була релігія. Третій чинник — мова.

Давно доведено, що мова народу тісно пов'язана з національною психологією. І всі хвороби української національної психіки — відсутність її недостатність національної самосвідомості, невпевненість у власних силах, комплекс меншовартості і, врешті-решт, інертність до власного державотворення, є наслідком того, що упродовж століть значна кількість українського населення намагалася засвоїти мову панівної нації: російської (у складі Росії) і польської (хоча й меншою мірою — у Галичині у складі Австрії і Австро-Угорщини). Зміни, що сталися у психології українського народу, великою мірою були спричинені і тривалим насильницьким насадженням чужої мови.

Розвиток мови — одна з передумов поступу народу. І без спільної мови не може бути повного відчуття соборності, національної ідентичності, належності до невмирущого духовного організму нації, який забезпечує її єдність як суб'єкта державотворення.

Про соціальну функцію мови, її роль у розвитку самосвідомості української нації пророче написав Іван Лисяк-Рудницький: «Чи в українській мові формується теж незалежна політична думка? Чи українська мова здобуде панівне становище в державній адміністрації, економіці, наукових і вищих навчальних закладах, міському побуті? Коли цього не станеться й поки основною соціальною функцією мови

Десять років національно-державного і духовного відродження України продемонстрували величезний гуманістичний потенціал нашого народу.

Однак важливим постає і завдання аргументованої критики на закиди представників інших етнокультур (а інколи і своїх) з приводу жорстокості у веденні збройної боротьби українським народом, вкорінення начебто антигуманних мілітарних звичаїв. Історія міжнародних конфліктів завжди є зіткненням різних типів бойової моралі і є різним розумінням морально-правових засобів регуляції боротьби. Зауважимо, що звинувачення народів, які проживали на теренах сучасної України, у підступності, відсутності милосердя мають глибокі історичні корені. Ще в Біблії в «П'ятикнижжі» Мойсея зустрічається характеристика «не цивілізованого» народу Скіфії-Кімерії з півдня від Риму, який загрожував південним сусідам: «Господь підійме проти тебе народ здалека, з кінця землі, що злетить на тебе, мов орел, народ, мов якого ти не розумієш, народ з жорстоким виглядом, який не вважає на старих і не має милосердя до дітей» [1].

Дещо пізніше римський письменник Помпоній Мела з Іспанії, який створив «Хорографію» (Землепис) за часів імператора Калігули, писав, що наші (українські) предки «полюбують війну і різанину, воюючи мають звичай самим випивати з ран кров першого забитого ворога; звияжнішим вважається той, хто більше вб'є; не бути вбивцею — найбільша ганьба» [2]. Але найбільш свіжі міфологеми щодо звірств українських вояків відносяться до визвольних змагань українського народу в ХХ столітті. Демократичні перетворення у сфері інформації, розсекречення документів спецслужб показують, що антилюдяні акти насильства над місцевим населенням Західної України і полоненими нерідко чинились переодягненими у форму вояків УПА радянськими службовцями [3].

Перші правдиві відомості про зародження правил гуманного ведення збройних змагань в Україні знайдено в літописах IX століття, згідно з якими постає багатобарвність спектру норм збройної боротьби і гуманні звичаї різних етносів, які утверджували себе на теренах сучасної нашої держави.

Існує низка давніх джерел римського і візантійського періодів. Уже з часів Євсевія та Прокопія Кесарівських терени України (людність, держава, право) були в полі зору візантійських авторів. Згідно з фрагментами їхніх творів, бойова мораль наших предків мала характерний характер від варварського стану до стану цивілізації. Латинський історик Йордан писав, що скіфи «турбували своїх сусідів грабунками і підступністю», а полеміст VI століття Іоан Ефеський у церковній хроніці писав, що «проклятий народ слов'ян... грабували, палили і полонили ромейів» [4].

Зазначимо, що справді «людський матеріал» наших предків відрізнявся серед інших народів, з якими вони змагалися, «свіжою буйністю та стихійним розгоном сил», а тому у збройній боротьбі шкоди завдавалось цивільним, поселен-

ням і навколишньому середовищу, як і ворогам.

На етапі національного становлення в мілітарній культурі спостерігаються значні зміни: військові заняття стають справою професіоналів, зусилля країни спрямовані на захист кордонів від «варварів». Київські князі почали явно оголошувати початок війни. В історію як вітчизняної, так і світової гуманістичної думки увійшло повідомлення Святослава про початок війни, який «посилав до краю», кажучи: «Хочу на вас іти» [5]. Війну, як правило, оголошували **святочно** через послів. У «внутрішніх» війнах під проводом Богдана Хмельницького з польською шляхтою про початок збройної боротьби сповіщали універсали. Звертаючись до «всіх українських малоросіян» у червні 1648 року, Зиновій Богдан Хмельницький промовляв: «Ознаймусь сим універсалом нашим, їж, не без причин слухним, мусілимо зачати війну і поднести оружжє наше на поляків...» [6]. Але бувало й так, що війну починали, не виголошуючи її своєчасно, щоб напасти несподівано, вже тоді вимоги воєнної необхідності брали верх над лицарськими правилами надати ворогові можливість ретельно підготуватись до війни, зрівняти шанси ворогуючих.

Як це було у світовій історії, війни на території сучасної України велись часто «нецивілізовано» — нищили не тільки ворога, а й палили села, забирали все дієздатне населення разом з дітьми в полон. Так, у поході Данила на белзьку землю «не залишилось одного села не пограбованого, як це книги говорять притчею: не залишився камінь на камені». Ізяслав Мстиславич обіцянками зберегти життя набрав силу-силенну бранців з галичан, а тоді наказав їх рубати — й лише кращих забрав зі собою. Громадська думка засуджувала такі дії, особливо верства духовенства на Україні, яке старалось стримувати князів від проявів зайвого насильства.

Ми відмічаємо позитивну роль **християнської віри** в гуманізації насильницького виру війни. Можливо, що під впливом християнського миролюбства у війнах Княжої доби постійно відчувався мотив не брати на себе ініціативу першого кроку збройних змагань. Навіть коли військо було впорядковане до бою, сторони чекали, хто перший розпочне бій. Запорізьке військо вважало основною метою війн захист віри батьків і християнських цінностей. У листах Хмельницького вказувалося, що збройна боротьба ведеться «для оборони стародавньої грецької віри» (1648), для «благочестія кгрекоруські віри нашої»

(1653), за «цілість прав грецької віри», її рівність з вірою римською (1649).

Новий гуманітарний феномен і правовий порядок утворився в XV—XVIII століттях внаслідок мілітарної практики **війська Запорізького**. Йому були властиві такі культурно-цивілізаційні елементи «як козацьке право, звичаї і традиції, система цінностей, самоврядування, військова структура» [7]. Серед особливостей **козацького** права відзначимо розвинені правові демократичні **за-** **сади** мілітарної діяльності: Рада судила найбільші провини вояків, укладала угоди з державами, складала плани воєнних походів. Демократичні мотиви пролизували всю систему регуляції збройної боротьби: від стилю керівництва і звичаєвої поведінки гетьманів козацької України до моральних настанов і особливих чеснот козаків, таких як боротьба за визволення з полону бойових товаришів, цивільних бранців, нарешті, до чітких положень відомої в Європі

ра П. Морозова, фундаментального дослідження наслідків воєн І. Бліоха.

Важливо, що київські гуманісти на-
полювали на визнанні *комплексу* майнових, моральних, духовно-релігійних прав і свобод суб'єктів збройної боротьби, поваги до особливо специфічних звичаїв і традицій націй та народів. Це положення ми в третьому розділі першої частини роботи «Міжнародне гуманітарне право: історія становлення» визнали як **принцип побудови і розвитку** сучасного міжнародного гуманітарного права, що закладало мінімум ідей взаєморозуміння між народами.

Звертає на себе увагу передбачення українських мислителів-гуманістів щодо зростання страждань **дітей** у війнах нового століття [11]. Публікації на цю тему опинились у центрі уваги світового співтовариства лише у другій половині ХХ століття, коли на повну силу проявилися такі феномени, як масова примусова мобілізація дітей у повстанські армії, використання дітей-комбатантів у «людських хвилях» в атаках, «новий геноцид» — убивство дітей дітьми [12].

Великої шкоди гуманітарним традиціям в Україні завдала практика так званого «надзвичайного судочинства» у 1918—1919 роках на теренах розірваної між фронтами України. Її зміст полягав у тому, що воєнна вимога (воєнна необхідність) ставала основним принципом «права війни для цивільних і військових». Етапом, який потребує особливо прискіпливої уваги дослідників української воєнно-гуманітарної традиції, є час громадянської і визвольної воєн першої третини ХХ століття. Саме в цей період суперечливо переплітались як гуманні правила ведення боротьби, так і надзвичайне право (у квітні — грудні 1918 року в Україні воно набуло надзвичайно великого розмаху).

Таким чином, вітчизняна гуманітарно-правова спадщина заклала демократичні, «європейські» засади в основи української традиції. Мілітарна практика збройних формувань нашої країни впродовж сотень років і гуманістична бойова мораль українських вояків, за якими ніколи не була затверджена погана репутація жорстоких комбатантів, сприяють полегшенню гармонізації міжнародного гуманітарного права і національного законодавства, створюють достатні умови для ефективної дії права Женеви, Гааги, Нью-Йорка в національному правовому полі.

Позитивний імідж українських вояків у складі миротворчих сил, до яких особливо високі вимоги з погляду суворого дотримання міжнародного гуманітарного права, базується на українській гуманітарній традиції і водночас потребує додаткових зусиль щодо опанування приписами сучасного міжнародного гуманітарного права.

П р и м і т к и

1. Біблія. П'ятикнижжя Мойсея. Повторення Закону. 28: 49—50.
2. Цит. за: Крисаченко В. С. Історія Криму в джерелах і документах. Частина перша. — Чернівці, 1998. — С. 67.
3. День. — 1999. — 7 жовтня.
4. П и г у л е в с к а я Н. В. Ближний Восток. Византия. Славяне. — Л., 1976. — С. 240.
5. Історія Українського війська. Вид. 4-те. — Львів, 1992. — с.39.
6. Документи Богдана Хмельницького // Упор. І. Крип'якевич та І. Бугиш. — К., 1961. — С. 60.
7. С а с П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI — перша половина XVII ст.) — К., 1998. — С. 106.
8. Пилип Орлик. Пакти й конституції, законів і вольностей Війська Запорозького // К р и с а ч е н к о В. С. Українознавство: Хрестоматія-посібник: У 2 кн. — Кн. 2. — К., 1997. — С. 194.
9. Цит. за: Я в о р н и ц ь к и й Д. І. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. — Т. 3. (Лист Гетьману Івану Мазепі).
10. Я в о р н и ц ь к и й Д. І. Історія запорізьких козаків. У трьох томах. — Т. 3. — С. 268. Див.: Дети и война. Сборник. — К., 1915.
12. Докладніше ця проблема висвітлена у статті «Child Soldier» // The bulletin of the Atomic. — 1997. — 536.

Михайло ЦЮРУПА,
доктор філологічних наук,
професор ВГІНаОУ

УКРАЇНСЬКА ЛАТИНИЦЯ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В МІЖНАРОДНОМУ СПІЛКУВАННІ

Як написати бідному американцеві (китайцеві, парагвайцеві, камерунцеві) українські власні назви? За світовими стандартами та угодами (зокрема резолюціями ООН: IV/20 — «Про зменшення кількості екзотимів» та V/13 — «Про переважність національних офіційних форм географічних назв»), власні назви в іншомовних текстах зберігають автентичне написання: *San-Jose* (місто в США), *Cojijo* (провінція Канади), *Katja* (шоколадка фірми «Boss-ner»), *Katowice*, *Ajax*, *Juventus*, *Hong Kong*, *Hercules Poirot* тощо. Якщо ж вихідна форма написана нелатинською абеткою, то її заведено транслітерувати латиницею цієї ж мови. Навіть назви національних меншин записуються за цими правилами. А ми ж держава — не чиясь колонія...

Втім, українці привчилися заподадливо калічити свої власні назви на догоду іншим під впливом російської мови, яка найбільше порушує це правило: *Львів* — *Львов*, *Київ* — *Киев* тощо. Тільки за «старшу» мову тепер править англійська. Ось так, наприклад, готель «Ukraina» набуває англо-російського вигляду (правильно — *Ukraina*). Ось як добре ми знаємо державну мову. Ось як гаряче любимо «українську»... А про безглуздість словопотвори *Kyiv* (*K'iv/Kaiv/Kiiv/Kiue*) свідчить хоча б те, що самі ж англійці її не сприймають.

А як бути з читанням? Наприклад, англійський дзвоник *ch* [ч] може прочитуватись: [ш] (*attach, Chicago*), [х] (*Loch-Ness, Gallacher*), [к] (*Christy*). Отже, мрії фонетично підлаштуватися під іншу мову (гобто забезпечити «легке» — навіть для невігласів — читання) є *нездійсненними*. Справді, англійська літера у («вай») трохи відрізняється від української *и*: англійська *и* — це не те саме, що українська *у*; англійська та українська *e* — це теж «дві різниці»... Недаремно навіть такі одіозні трансформаційні схеми, як таблиця Бібліотеки Конгресу США (LoC), хоч-не-хоч змушені вводити нові букви-двознаки, яких *немає* в англійській мові: *zh, kh* тощо. Отож, залишитися в рамках англійської мови неможливо.

Тому для міжнародного запису українських реалій, які підлягають юрисдикції нашої держави, потрібна *транслітерація* в межах української ж мови (аналогічно до сербохорватської), а не транскрибування «старшою» мовою — адже основною вимогою офіційного спілкування (документи, телекомунікаційні мережі, інформаційні банки тощо) є *еквівалентність* кириличного та латиничного записів. Наприклад, в англійській транскрипції («правило бур'яка», «феномен пана Коцького», «синдром Мартіна Борулі», «хвороба Булькіна») *Зайцев* спотворюється в «Зайтсева», *Левитський* «ототожнюється» з Левицьким, а *Чернякський* «помножується» аж ушістнадцятеро!

Офіційна назва Чехії англійською мовою — *Czech Republic*. І ніхто не бідкається, що якийсь міфічний англословний грамотійко прочитає це як «Кзеч». Не зламали язики англо-американці ні на іспанському Хіхоні (*Gijón*), ні на словенській Любляні (*Ljubljana*), ні на боснійському Сараєві (*Sarajevo*). Хіба тільки ми не слов'яни і навіть не європейці?

Принципи та набутий досвід транслітерації були узагальнені Термінологічною комісією з природничих наук Київського університету імені Тараса Шевченка (ТКПН) та затверджені 18. 10. 1995 Держстандартом України — єдиною повноважною інституцією України в цьому питанні. Розробка ТКПН була схвалена Комісією ВР з питань культури і духовності, Міжнародною конференцією з топоніміки (Київ, 1995), Міжнародним комітетом Інституту відкритого суспільства (OSI/HESP), Міжнародною конференцією «Питання сучасної ономастики» (Дніпропетровськ, Україна, 1—3 жовтня 1997 року). Переваги цієї таблиці відзначили й фахівці з Лондонського університету та Британської бібліотеки. 11. 07. 1996 Держстандарт доручив ТКПН внести зміни в українську частину міждержавного транслітеративного стандарту ГОСТ 16876-71 (Ст. СЗВ 1362-78), а згодом українська латиниця (УЛ) увійшла в Програму міждержавної стандартизації на 1998—2000 рр.

Ось транслітеративна таблиця УЛ (без транскрипційної частини):

A a — A a	B b — B b	V v — V v	G g — G h gh	I i — I g
D d — D d	E e — E e	Є є — Je je	Ж ж — Zh zh	З з — Z z
И и — Y y	I i — I i	І і — Ji ji	Й й — J j*	К к — K k
Л л — L l	М м — M m	Н н — N n	О о — O o	П п — P p
Р р — R r	С с — S s	Т т — T t	У у — U u	Ф ф — F f
Х х — Kh kh	Ц ц — C c	Ч ч — Ch ch	Ш ш — Sh sh	Щ щ — Shh shh
Ю ю — Ju ju	Я я — Ja ja	Ь ь — J j**		

* — на початку слова, після голосних та апострофа;
** — після приголосних

Апостроф уживається перед йотованими ja, ju, je, ji, jo та на межі складених слів для розрізнення йотованих і сполук j із голосними: Volynj'avto.

Подана схема легко узагальнюється для білоруської та російської мов (мінімальні зміни у відповідних частинах ГОСТ 16876-71). Держстандарт Росії підтримав УЛ (лист № 510-34/268 від 12. 05. 97) — навіть з огляду на те, що вона не зорієнтована на російську мову.

Практичний додаток до цього стандарту — комп'ютерна програма «Українська латиниця» (Свідоцтво № 21 ДААСП України). Доба папірусів минула — і щоб не «потонути» в інформаційному потоці, без такої програми не обійтися під час роботи з численними інформаційними банками, документами та друкованою продукцією. Її замовили ряд установ і міністерств, серед яких — МВС України, Міністерство зовнішніх економічних зв'язків та головна бібліотека України — Національна бібліотека імені Вернадського. За адресою clt.x-tend.kiev.ua цю програму можна знайти в Інтернеті.

Чи довго ще будемо в Європі такими собі «Пилипом з конопель» або тією Дунькою, які не тямлять (або не хочуть) написати своє ім'я державною мовою і зневажають відповідні конституційні норми та міжнародні угоди? Настав час увести латиницю і в український правовис — як це зроблено в Японії, Китаї, Болгарії та інших країнах із нелатинською графікою.

Максим ВАКУЛЕНКО,
кандидат фізико-математичних наук, член Комісії зі
стандартизації УкрНДІСІ

МОРАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я НАРОДУ

З давніх-давен мовою нації визначається моральне здоров'я народу, його розвиненість. За чистотою мови стежили освітні діячі XVII століття під керівництвом архімандрита Єлисея Плетенського, яких він запросив для роботи в друкарні Києво-Печерської лаври. Серед них були Захарія Копистенський, Гаврило Дорофєйович, Тарасій Земка, Олександр Митур, Памво Беринда (Р і з у н В. В. Літературне редагування. — К.: Либідь, 1996. — С. 38).

Уважно ставився до друкованого слова й письменник XVII століття Лазар Баранович. Своєму редакторові Симеону Полоцькому він радив таке: «Отсечь всякую ветвь, не приносящую плода, и всяку, приносящую плод, очиститъ, чтобы более принесла плода» (Роль Києво-Могилянської академії в культурному єднанні слов'янських народів. — К., 1988. — С. 98).

Нині чистота мови в будь-якій сфері є найважливішим показником нашої духовної культури. Звичайно, не завжди можна передбачити усі форми ділового спілкування в тих чи інших життєвих ситуаціях, і не так просто буває ними оволодіти, але кожен носій мови повинен прагнути до альфа й омега людських взаємин. Однак варто зазначити, що здебільшого ділова розмова між співбесідниками не починається зненацька, до неї готуються.

Нагадаємо, що культура спілкування залежить від загальної культури поведінки керівника і підлеглого, просто співрозмовників. А контролює нашу мову свідомість. Академік Олесь Гончар в одному із радіо-виступів сказав, що усунути деформацію мови, очистити її від спотворень, від чужих впливів, повернути українській мові справжню красу, силу — це справа честі кожного з нас. Як ми говоримо, які вибираємо мовні конструкції, звичайно, справа індивідуальна, справа свідомого контролю. Якщо дивитися з погляду природного розвитку людини, як мовної особистості, то свідомий контроль, на думку М. Стебліна-Каменського, — це «стрибок від безосовової літературної традиції до свідомої авторської творчості — один із найбільших стрибків, зроблених людством протягом його історії» (С т е б л и н - К а м е н с к и й М. И. Историческая поэтика. — Л. 1978. — С. 90).

Дуже прикро, що в нашому буденному житті нерідко трапляються мовні парадокси. Замість того, щоб учені мужі стежили за дотриманням статті

10 Конституції, бачимо протилежне. Деякі вузівські педагоги своєю практикою доводять українській молоді, ніби державна мова в Україні не має перспективи. Наведу конкретний приклад. Мені доводилося брати участь у Першій міжнародній науково-методичній конференції «Викладання психолого-педагогічних дисциплін у технічному університеті: методологія, досвід, перспективи», що проходила 26—27 жовтня 1999 року в Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут». Вразило те, що переважна більшість доповідей і повідомлень українських учених виготовлялася мовою північної сусідньої держави. Сумно стало на душі, адже ці вчені, викладачі з Кременчука, Харкова, Києва, Херсона, Кривого Рогу, Миколаєва, Запоріжжя, Алчевська, Чернігова, мають українські прізвища, працюють в українських вузах і самі ж колись ходили, певно, в українські школи, а перехід на українську мову, вочевидь, у них пов'язаний з труднощами. Отак і впереміж (двомовно) видруковано тези доповідей цієї конференції. Мимоволі стало на думку: якщо проблема державної мови не стане турботою ректорів вузів, усіх українських учених, то все, що нині діється з економікою, тією чи тією мірою перекинеться на суспільні дисципліни. Іншими словами,

**ДЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ
ОКРЕМИХ УКРАЇНЦІВ
Є ПРОЯВОМ У НИХ
ВІДСУТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПАТРІОТИЗМУ.
А БЕЗ ТАКОГО
ЧИННИКА ГОДИ ПОБУДУВАТИ НЕЗАЛЕЖНУ
ДЕРЖАВУ**

Із прикрістю доводиться констатувати, що на дев'ятому році незалежності національно-патріотична громадськість Сумщини забила в усі дзвони про наслідки русифікаторської політики в краї. Вона заявляє: «Чимало українців з острахом проявляють свої національні почуття» (Звернення голови СООТ «Просвіта» Б. Манжери та ін. від 1. 02. 1999 р.). Просвітяни Сумщини змушені були звернутися до міжнародних організацій з пропозицією відвідати область, аби переконалися у правдивості дискримінації прав українців (в Україні?!). Тож якої ще нам

треба свободи, від кого чекати подання?

Єдино правильний рецепт, на мій погляд, такий: ми шануємо мову інших народів, етнічних груп, отож ті іногородні, які заселяють Україну, повинні також шанобливо ставитися до державної мови. Кому не подобаються такі порядки, той має повне право цивілізовано повернутися «на свої родинне місце». А нам, українцям, нічого не залишається, як твердо стояти на захисті України, її державної мови, вікових традицій, символіки, що атрибутує нашу країну у міжнародних стосунках. На диво, сьогодні захищати українську мову доводиться не від зовнішніх, а від внутрішніх ворогів-манкуртів.

Хтось може закинути докір, чому я не розповідаю про мовну ситуацію на Хмельниччині. Скажу, що цю проблему просвітяни області вивчали. Окремі винятки є, але вони на стан справ суттєво не впливають. Мені доводилося два роки поспіль проводити свою відпустку в Одесі. Неважко зіставити результати: у подільських школах, вузах функціонування державної мови має значні переваги. До речі, на Хмельниччині тепер проживає чимало поляків, росіян, євреїв, німців, і всі вони добре володіють українською мовою; поруч із цим, їм надана можливість вільного розвитку своїх мов. Скажімо, при школі № 20 м. Хмельницького, школі № 8 м. Кам'янець-Подільського є класи, де вивчають польську мову.

За дотриманням «Закону про мови» стежить рада з питань мовної політики при Хмельницькій обласній державній адміністрації; рада утворена 3 грудня 1997 року (розпорядження № 1132-р), до її складу входять і автор цих рядків. А всього серед членів поважної ради є дев'ять просвітян, зокрема вчені-філологи А. Гришева, Є. Сохацька, П. Ткачук, письменник М. Федунець.

Ми впевнено стоїмо на зміцненні позицій української мови як державної в усіх сферах суспільного життя, при цьому широко роз'яснюючи та пропагуючи серед подолан через засоби масової інформації, національно-культурні товариства, інші громадські організації чинне законодавство про мови, основоположні пункти Конституції України.

Віталій МАЦЬКО,
кандидат філологічних наук,
голова Хмельницького
обласного об'єднання
товариства «Просвіта»

Свої серед чужих,
чужі серед своїх?..

ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУСІЇ ПО-МІСЦЕВОМУ-2, або ЧОГО Б ТО ВОНИ ПУСКАЛИ ПІВНЯ?

Советсько-тоталітарна система керування і впливу на маси була ефективна і проста: замість логіки аргументу — гасло пануючої ідеології. Щоправда, спочатку потрібно було обладнати ідеологічну машину надійними «засобами впливу» — комісарами з наганами, всюдисущими кагебістами, віртуозами психічних і фізичних тортур, а після того справно, як гасчки з токарного верстата, тиражувати «гомо-советікусів»: тілистих мужиків і баб, одухотворених комуністичною ідеєю, які будують світле майбутнє, викривають і знищують ворогів, керуючись у своїх діях унікальним доморощеним винаходом — класовою мораллю. Основне, чим ідеологічна машина впливала на маси в цілому, — це грізним тоном, залякуванням свого об'єкта. Об'єкт, треба сказати, не відразу усвідомив, що стоїть за грізним тоном, на що спирається залякування. Спочатку не боялися. Спочатку Микола Куліш дуже достойно відповідав у пресі на закиди з приводу його п'єс, а Микола Хвильовий — той узагалі всеукраїнську літературну дискусію розгорнув. Нарком освіти Микола Скрипник не те що не відхрещувався від терміна «українізація», а 10 років цю саму українізацію успішно проводив. Та ось одна, пануюча, сторона аргументи в дискусії поміняла на голоблю — фізичний, моральний, психічний терор. І змінився тон листів М. Куліша в партійну пресу, і застрелився від безвиході «м'ятежний революційний романтик» М. Хвильовий, і пустив собі кулю в лоб перед жахом близької перспективи нарком освіти М. Скрипник. Але, щоб вимуштрувати аж до механічної слуханості, до стерильної бездумності советські маси, треба було ще знищити всю українську інтелігенцію, виморити голодом усе свідоме селянство, а решту життєздатного і здорового населення вивезти на Соловки і в Сибір. І ось тільки тоді ті, хто залишився, злякалися, злякалися утробно, на молекулярному рівні. Відтоді й надалі в советській імперії в аргумент рядився шовіністичний кулак з примітивним бандитським каскетом у ньому.

Що характерно, піднімається він час від часу і сьогодні. Що характерно, хоч немає уже в ньому ні каскета, ні кагебістського нагана, ми, хто живе в Україні і має такий тяжкий гандж, що є українцем, за звичкою усе ще продовжуємо боятися. Буває, що, зробивши лишень жест на захист власних інтересів, лише подумавши про це вголос, — на злегка невдоволений порух великоросійської брови ми червоніємо і лепечемо недолугі виправдання. Ми й досі, буває, забуваємо, що живемо не у приймах, а у власній хаті, яка може — і повинна! — нас захистити, на землі, яка здатна прогнати нас, забуваємо, — спасибі, пан Вдовік нагадав, — яких світлич талантів, яких розумників може родити — і родити! — українська земля. Цією небезпечною спадщиною імперії користується у власних інтересах як держава Росія, так і «її п'ята колона» в Україні — голосні, самовпевнені, не закомплексовані, при «бабках», при найвищих пенсіях, — вислужилися, награбували! — хами і хамки, все ті ж вимуштрувані советські мужики і баби, який би лоск на себе не наводили. Їхній козирний аргумент сьогодні — не гасло пануючої ідеології, як донедавна, а гола нахабна брехня і перекручування фактів. На кого або на що він розрахований? Що ми за інерцією злякаємось: а) щоб, не дай Боже, не розгнівалась Росія та не закрутила свої краники; б) щоб, не дай Боже, не розгнівався МВФ та не припинив кредитування; в) щоб, не дай Боже, світ не подумав, що ми варвари. Чи є у нас серйозні підстави боятися? Немає. Бо, попри те, що країна вщент розграбована, ресурси ми маємо такі, якими не кожна країна може похвалитися. Головний ресурс — земля, руки і голови — не дасть нам, якщо захочемо, піти з молотка. Насправді не Росія нам, а ми Росії потрібні більше. Але найменше вона хоче, щоб ми це зрозуміли. Щодо краників, то нехай би вони вже швидше закручували їх, хай би не кидало в пельку нашим «олігархам» своїх кредитів світове співтовариство, — бо час братися за розум нам самим. Адже в нас є все, нічим Господь не обділив. Потрібен якийсь струс чи що, щоб ми почали працювати. Цим струсом могли б стати російські краники і валютні вливання МВФ.

З нас ще роблять монстрів-людоджерів і недорік. Плани російських спецслужб і «п'ятої колонії» все ті ж — законсервувати Україну в імперському анабіозі. Як це зробити? Змусити нас соромитися самих себе, того, що ми українці. Для цього згодиться брехня в імперському кулаці, якій ми, за звичкою, отіємо, що на клітинному рівні, повинні повірити. З'явилися в нашого уряду поки що лише наміри впорядкувати мовне законодавство України, обмеживши тотальне панування в державних установах чужої мови. І вже нам погрожують мало не громадянською війною. Ця глухувата погроза звучить у розлогіх статті такого

собі пана Вдовіка («День», 18 березня): «Бажання пана Жулинського зробити українську мову консолідуючим чинником, який повинен об'єднати все українське суспільство, свого роду національною ідеєю, може привести до надто небезпечних наслідків». Не інакше, як цей дописувач з Місяця плав. Те, про що сьогодні заговорив віце-прем'єр-міністр з гуманітарних питань, давно записане в Законі про мови, до того ж, є бажанням не однієї особи, а всього народу, враховуючи мільйони і мільйони тих, хто за національну ідею, яка не може бути осмислена й озвучена без національної мови, поплатився життям у кагебістських катівнях. Цивілізовані, у контексті законодавств європейських країн, і дуже виважені формулювання норм законопроектів, які зчинили такий переполох серед «неляканих качок» — великоросійських шовіністів в Україні, пан Вдовік, за советсько-імперською схемою публічних дискусій з «українськими буржуазними націоналістами», перекроєє і перебріхує, як йому заманеться, виливаючи на сторінки солідної газети повну нісенітницю, наклеп і на М. Жулинського, і на український народ, його культуру й літературу. Певно, п. Вдовіку не давали спати лаври Бузини, то тепер він може спати спокійно, якщо взагалі можна спокійно спати з лаврами Герострата. «На існуючому корпусі української літератури... сьогодні неможливо сформувати повноцінного громадянина... культурний простір, який спирається тільки на українську мову, вельми обмежений. Пан Жулинський хоче втиснути сучасну Україну у вузькі рамки цього простору», — тисне далі на психіку читача пан Вдовік.

Тим часом брехнею є те, що мовне законодавство чи українська книговидавнича політика відгороджують українського громадянина від російської або будь-якої іншої культури. Усе якраз з точністю до навпаки. Усі поп-культури навалилися на нас, єдиною дискримінованою і упослідженою неукраїнською, по суті, владою поки що була лише українська культура, та ось уперше за майже дев'ять років з'явився в нас уряд, скажемо так, патріотів, і це до смерті перепугало удивиків... А наклепом є те, що українська література і культура в цілому недолуга і слабка. Вона частково не вписана в контекст культури європейської, бо Україна не була державою, а частково привласнена бідною сестрицею, що демонструє у своїй же статті і сам п. Вдовік. І знову ж таки, причому тут Жулинський? «Напевне, ми з п. Жулинським живемо у різних Українах, — з пафосом продовжує п. Вдовік нападати на віце-прем'єра. — Я не маю наміру відмовлятися від свого земляка М. Булгакова». Марення сивої кобили! Хто і коли пана Вдовіка примушував чи примушує відмовлятися від його земляка М. Булгакова? Де таке написано? В якому законопроекті? «Звичайно, я розумію боязнь конкуренції нікчемних творів українських «літераторів» з боку високого рівня, заданого російською літературою», — не вгамовується автор статті. Ця лайка, цей бабський вереск не виказує в п. Вдовіку інтелігента, під якого він місцями «косить», і людину, яка багато читає, яка читає взагалі. Далі — більше: «Я пишу російською, але вона вузька, щоб передати ті «збочення» і «невігластво», які відбуваються на «мовному» просторі і у видавничій діяльності...» Цей жовчний пасаж — уже чистої води істерика. Треба розуміти, що в російськомовному оригіналі надрукованого в газеті «День» «шедевр» п. Вдовіка взяті в лапки слова подані українською, бо для таких низьких і поганих понять в російській будімо і відповідників немає. Може, й маюти — українського походження? Дві останні цитати є не чим іншим, як провокацією. За образу національної гідності і материнської мови притягують до відповідальності. За таке буває що й б'ють. Не вважаючи на те, що подумає світове співтовариство.

У статті пана Вдовіка цікавий, якщо на те пішло, один момент. Сила, як відомо, не зривається на тенорок. Наш автор «пускає півня», і це свідчить про його безсилля перед самим життям, перед історією, яка, ми це знаємо, поворотів назад не робить. Російські шовіністи відчувають, що страх, затурканість туземців — явище тимчасове. Вдовік з піною на устах боронить своє робоче місце, це зрозуміло, хоч, як на мене, достойніше було б вивчити державну мову. Щоправда, хіба таку «багату натуру», як у наших шовіністів, в українську мову увібгаєш? Та що це я вчепилась у пана Вдовіка? Прямо як він у пана Жулинського. Жур йому. Я про нас. Процес приходження до теми вже розпочався, він природний, на відміну від процесу насильного приведення до стерильної бездумності. На вулицях Києва все частіше можна почути українську мову. І панічні «півні» вдовиків — цьому також підтвердження.

Галина ПАЛАМАРЧУК

НОВЕ ВІДРОДЖЕННЯ «ПРОСВІТИ» НА БЕРЕСТЕЙЩИНІ

Як відомо, у листопаді минулого року вольовим рішенням інститутів влади тимчасово припинило свою діяльність культурно-освітнє об'єднання українців Брестської області «Просвіта Берестейщини» імені Тараса Шевченка. Безумовно, цю звістку з великим сумом сприйняло все багатотисячне українське населення регіону. Адже за недовгий час свого існування у пострадянський період «Просвіта Берестейщини» зробила чимало для відновлення національної самосвідомості берестейських українців. Досить згадати хоча б створені за ініціативою «Просвіти» фольклорний ансамбль «Голоси Полісся» та колективи у селах Кобринського і Дрогичинського районів, кафедру української мови і літератури у Брестському держуніверситеті... У своїй діяльності товариство завжди намагалося шукати спільну мову з владою, не порушувати політичних питань. Проте навіть така, здавалось би, прагматична позиція була сприйнята деякими керівними чиновниками у Бресті та Мінську як «екстремістська», і вони зробили все, щоб під час минулорічної перереєстрації громадських об'єднань, згідно з сумнозвісним Указом № 101 (який, до речі, не відповідає не тільки нормам міжнародного права, а й Конституції Республіки Білорусь), «Просвіта Берестейщини» залишилася поза законом.

Цілком можливо, що таким чином робилася спроба принизити громадську активність людей. Однак подальші події розвивалися зовсім не так, як розраховувала влада. Обурення з приводу відмови у перереєстрації «Просвіти Берестейщини» висловили не тільки громадські організації та окремі особи у Брестській області та Білорусі у цілому, а й громадські Волинської області, керівництво Всеукраїнського товариства «Просвіта» та товариства «Україна-світ», українські діаспори у Польщі, Австралії, США. Громадський резонанс виявився таким міцним, що представники влади Брестської області самі запропонували «Просвіті» якомога швидше пройти перереєстрацію, дещо змінивши установчі документи. Порадившись між собою, члени «Просвіти» вирішили прийняти таку пропозицію, щоб відновити активну діяльність серед українськомовного населення області.

За допомогою юристів з Брестського обласного центру громадських ініціатив «Вежа» був розроблений новий статут та інші необхідні документи. І ось нарешті 26 березня у приміщенні Фонду імені Льва Сапегі зібралося більш ніж 40 представників з 12 районів області для того, щоб прийняти рішення про відродження «Просвіти». З доповіддю виступив голова організаційного комітету Михайло Петрукович. Він розповів про діяльність «Просвіти Берестейщини» за період з 1995 по 1999 роки і підкреслив, що новостворена організація гідно продовжуватиме славні традиції просвітнянського руху. Після обговорення доповіді учасники зборів приступили до затвердження установчих документів. Переважною більшістю голосів була прийнята назва організації — громадське об'єднання «Просвіта» імені Тараса Шевченка в Брестській області». Далі збори перейшли до постатейного затвердження статуту об'єднання, під час якого до нього були внесені окремі доповнення, а потім одногослосно статут був прийнятий у цілому.

Також одногослосно було обрано нову управу «Просвіти» у складі 7 осіб — підприємців Михайла Петруковича, Павла Шпаковського, Петра Ком'яковича, працівників культури Арсена Тетерука і Людмили Омелянюк та керівників регіональних осередків «Просвіти» В'ячеслава Панковця (Пінськ) та Павла Саца (Малорита). Усі вони давно зарекомендували себе активними захисниками української справи на Берестейщині, ініціаторами відродження національної свідомості автохтонного населення краю. І тому не дивно, що їхні кандидатури не викликали жодних заперечень у учасників зборів. Після розподілу функцій між членами управи головою «Просвіти» було обрано Михайла Петруковича, його першим заступником Павла Шпаковського, а також ревізійну комісію у складі трьох осіб.

Отже, на Берестейщині знову з'явилася міцна й авторитетна українська організація, яка поведе активну діяльність. У добрий шлях, «Просвіто» імені Тараса Шевченка в Брестській області!

Адреса громадського об'єднання «Просвіта» імені Тараса Шевченка в Брестській області: 224020, м. Брест, вул. 2-а Заводська, 9, тел.: (0162) 42-99-89.

Ігор ПАНАСЮК,
член журналістських спілок Білорусі та Росії

Маємо сприймати як аксіому те, що від міцності Української Церкви в Україні великою мірою залежить і міцність самої України як держави. Стосовно цього варто поділяти переконаність видатного українського педагога Григорія Ващенко, який сутність розробленої ним концепції національного виховання стисло висловив такою формулою: «Служіння Богові й Україні». Служіння Богові — отже, плекання в людині вищого, божественного, одухотвореного начала, що покликане вберегти її від нищого, брудного, аморального, дарувати душі чистоту і світлість. А служіння Україні — то служіння рідному своєму краю як найбільшій цінності, тій, що має бути невід'ємною, органічною частиною цього вищого, духовного та божественного, що мусить бути в душі кожного українця.

Отже, Бог і Україна — це нерозривно поєднано, органічно пов'язано. Служити Богові — значить служити Україні. Служити Україні — значить служити Богові. Така єдино прийнятна модель національної та релігійної поведінки, яка цілком заперечує служіння абстрактному «всечеловечеству» (як можна служити останньому, коли не служиш власному народові?), а тим більше «ідолам в чужих чертогах», про що гнівно писав Тарас Шевченко.

Ось чому за обставин нинішньої багатоконфесійності в Україні завжди треба мати чітку відповідь на запитання: якою мірою та чи інша церква служить інтересам **самої України**, якою мірою **сама** її зміцнює. Даний акцент має тим принциповіше значення, що в наші дні усі ми стали свідками розбуйало в нас релігійного усяєдства, різнолікої зовнішньої церковної зорієнтованості, безперешкодної агресії в Україну цілковито чужих їй і духом, і мовою різноманітних західних сект.

Що ж стосується християнства, то всі ми, українці, маємо нарешті зійтися на тому, що ми мусимо мати, як то і мали упродовж 698-ми років (з 988 до 1686 року), свою власну Українську митрополію, мусимо підтримувати та утверджувати власний, незалежний від Москви патріархат. Мусимо також мати на меті не тільки єдину Українську православну помісну Церкву з центром, природно, у Києві, але й об'єднану (єдину) Українську Християнську Церкву, під спільним дахом якої автономно, а все ж таки об'єднано перебували б і православні, і греко-католики, і католики. Жаль, однак, що поки що ці сподівання більше зі сфери фантазії, і це відчутно позначається на темпах зміцнення нашої державності, як і те жаль, що належного розуміння незамінної ролі церкви як націєтворчого та державозміцнювального чинника керівниками країни поки що не виявлено...

Поза всім цим, церковне питання у сьогоденній Україні має і ще один вельми важливий аспект — мовний. Стосовно нього і в наші дні усе ще продовжує значною мірою зберігати свою слушність болісно-іронічне зауваження, висловлене сто років тому М. Міхновським у знаменитій праці «Самостійна Україна»: «Сам Бог зробився чужинцем і не вміє української мови».

А тим часом незаперечною істиною є те, що в сучасному світі кожен невідколониальний, культурний народ звертається до Бога своєю рідною мовою, а Бог мову кожного народу найкраще розуміє. Рідна мова кожного народу — то Божа мова; Божа мова звучить як мова кожного народу, — така тут діалектика. Тож коли то тут, то там чуємо, нібито українська мова — «неканонічна», «не для проповіді», «не для служби Божої», «невгодна Богові» і т. п., то більшого і невігластва, і богозневажництва важко, як на мене, й уявити. У самому-бо Святому Письмі сказано з цього приводу зовсім-зовсім ясно та чітко, і то лише жаль, що цю ясність і чіткість неприхильно або й вороже наставлені до українства священнослужителі, беручи великий гріх на душу, — так виходить — від прихожан приховують.

Ось відкриваємо «Біблію або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту» (посилаюся на ювілейне, 1988-го року видання з нагоди тисячоліття хрещення України-Руси) — і в першому посланні Святого Апостола Павла до коринтян (підрозділ 14, с. 1417) про потребу для пастирів говорити в часі богослужіння рідною народом, зрозумілою мовою читаємо таке:

«Як говорить хто чужою мовою, той не людям говорить, а (лише) Богові, бо ніхто його не розуміє».

«Як говорить хто чужою мовою, той буде тільки самого себе».

«Як прийду я до вас, браття, і до вас буду говорити чужою мовою, то який вам пожиток зроблю!..»

«Бо навіть і речі бездушні, що звук видають, як сопілка чи лютий, коли б не видавали вони різних звуків, — як пізнати б тоді, що бринить або грає? Бо коли сурма звук невразний дає, — хто до бою готовитись буде? Так і ви, коли

мовою не подасте зрозумілого слова, — як пізнати, що кажете? Ви говорите мете на вітер!»

«Як багато різних мов є на світі — і жодна з них не без значення!»

«Коли я молюся (чужою) мовою, то молюсь дух мій, а мій розум без плоду!»

«У Церкві волю п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою!»

А в частині Есфір (параграф 1 — 22) Святого Письма сформульовано ще й таку заповідь: «Щоб кожен чоловік був паном у домі своєму й говорив мовою свого народу».

Як бачимо, ясність заповідей Біблії, що їх усім нам треба частіше брати на своє озброєння, відстоюючи українськомовну церкву в Україні, — однозначна, а міра шанобливості Святої Книги до рідної мови кожного народу — зонайбільша. Йдеться, власне, про ті вимоги й орієнтири, що про них наша церква, втративши свого часу, як і самий український народ, незалежність, приневолена була на цілі століття, аж до наших днів, забути. Описля віків гонінь на українське слово, описля кривавих розстрілів нашого національного культурного та релігійного відродження у перших десятиріччях комуністичного режиму хіба не час нам усім усім українством ці заповіді згадувати, найактивніше протистоячи мовному зневажанню та винародовленню українців, що, на жаль, має місце у сотнях і тисячах підлеглих Москві храмів ще і в наші дні? Не тільки-бо у містах, а й у багатьох і багатьох наших селах по-московськи навчені та московськи зорієнтовані священники продовжують поширювати чуму зро-

церковнослов'янської мови в наших богослужіннях. Створена колись як культова, увсіх країнах, до яких вона прийшла, ця мова була адаптована до фонетики, вимови того чи іншого конкретного народу, в тому числі, поза сумнівами, й українського, що тривало, однак, до того часу, доки він сам був господарем своєї християнської церкви. Але не те бачимо в Україні, відколи її церква потрапила у московську залежність: церковнослов'янська мова почала звучати та й досі ще звучить у нас, у тому числі і в багатьох церквах Київського патріархату, у накинених нам свого часу російським, а не українським вимові. І, до речі, не лише в богослужінні — також у концертних виконаннях церковної музики тощо.

А є ж, погодьмося, принципова різниця, наприклад, у вимові літери **Ѣ** (ять) у церковнослов'янських текстах. По-російськи ця літера вимовляється як **е** («верую»), але в українській мові — як **і** («вірю»). Чи й різниця у вимові цілої фрази: «Верую ва єдінага Бога» і — «Вірюю во єдиного Бога», як то мусить відтворюватися по-українськи. Схоже, звичайно, та все ж вимова однакової у письмі церковнослов'янської фрази — різна. Росіяни з усіма підставами читають, вимовляють і цю, й усі інші церковнослов'янські фрази по-російськи, але ми, українці, чому поспіли по-російськи також?

Втім, кожен, хто хоч трохи обізнаний з історією гонінь Української Церкви й української мови, відповідь на це «чому?» знає. Знає, що невдовзі після зліквідування Київської митрополії на відмінну од російської вимову церковних текстів російські царі наклали сувору заборону,

якийсь час у відпустку у зв'язку з тим, що дружина народила дитину, а коли повернувся, то місце у приході вже було зайняте. Зайняте, як мовиться, «правильним» священником, на відміну від цього молодого священика, якого церковне начальство оголосило розкольниким. І — почалася конфесійна війна. Більшість людей (85 %) підтримує саме молодого священика та Київський патріархат, але ж зовсім іншу позицію займає сільська влада. Відтак — непоодинокі випадки, коли людям не виділяли транспорту, коней, трактора на обробіток городу тощо».

Не менше вражає і випадок, що про нього розповідає п. В. Хобот з Дніпропетровська. «У селі Софіївка нашої області, — пише він, — замість колишнього українського священика з'явився піп церквиншого патріархату. Моя тітка, яка ховала свого чоловіка (я їздив на похорон), попросила попа, чи не міг би він правити, як і попередник, тобто — по-українськи. А він як гаркне кілька разів: «Вы что — отсюда? Вы что — оттуда?» Себто — нарешті стало зрозуміло — чи не з Західної України, хоча і тітка, і її померлий чоловік і народилися, і жили весь час саме в цьому селі. Так і не виконав піп несміливого тітчиного прохання, лише страшенно розлютувався. А вже на поминках баба Христа сказала: «Це погано, що батюшка балакає не по-українському». «Отож, — закінчує свого листа п. Хобот, — я і хочу вас запитати: чому це баба Христа знає, що погано не говорити в Україні і в церкві в українському селі по-українськи, а деякі церковні владыки, як і деякі керівники області та й країни, не знають?»

Так і хочеться прокоментувати цього листа: багато хто не знає. Навіть із такої відповідальної державної сфери, як освіта. Ось нещодавно видало та рекомендувало управління освіти Київської облдержадміністрації «програму для середньої загальноосвітньої школи» під назвою «Біблійна історія та християнська етика» (Біла Церква, 1999). Нема жодних заперечень проти такого предмета в інваріантній частині шкільної програми (до речі, курс «Основи християнської етики» вже давно успішно читали в Галичині), як і проти того, що її розробниками та рецензентами, поруч зі світськими особами, виступили й поважні церковні діячі: єпископ Білоцерківський і Богуславський Серафим, протоієрей Ігор Ковровський, навіть сам Блаженніший митрополит Володимир. Та ось знайомишся з програмою і вражаєшся: і з того, що в розділі «Християнство і культура» остання, включно з добою Київської Русі, викладена у світлі суто російських явищ і подій («Культура Росії XVII ст.», «Церковна реформа патріарха Никона», «Феофан Грек», «Церковна реформа Петра I»), і з того, що в спискові літератури до курсу, крім виданої у Швеції «Дитячої Біблії», всі священні тексти рекомендовано російською мовою (як-от: «Библия, Издание Московской патриархии», «Закон Божий. Репринтное издание Московской патриархии», «Краткое объяснение православных богослужений. Репринтное издание Свято-Троице-Сергиевой Лавры», «Катехизис. Издание Украинской православной церкви» (останнє видання — вже не Москва, а Київ), і з того дивовижного твердження, буцімто церковнослов'янська мова, розуміти яку програма закликає учнів, — то «основа (?) сучасних слов'янських мов» (невже і української, і білоруської, і польської та інших?). Ну, ось так: вивчайте, діти, церковнослов'янську, читайте святі тексти по-російськи, українська ж мова у наближенні до Бога та долученні до християнської моралі (такий загальний висновок напрошується) вам не допоможе... А скільки ж уже видань Святого Письма українською мовою випущено в останні роки, в тому числі в Україні! Та ба! — жодне з них і не згадане. Зате, крім московських, рекомендовано ще й виданий у Парижі по-російськи «Закон Божий», й видану у Стокгольмі «Толкову Библию»... От і задумайся: що ж більшою мірою є «неканонічним» — Біблія українською мовою чи сама вона... Україна?

І що (зізнаюся, мене це цікавить) сказала б з приводу цієї програми згадана в листі мого дописувача баба Христа? Напевне, правильно б сказала. А якби дізналася, що у святині українського народу — Києво-Печерській лаврі її отці лише за звертання до них українською мовою можуть вас зонайбрутальніше образити (скільки листів я маю також з цього приводу!), напевне, зовсім засмутилася б. Тільки навражд чи й здогадалася б вона, що мовний аспект церковної проблеми, про який тут мова, таки у ній позверхній. У її підспудді — істинне наставлення до України, її державної незалежності та національних духовних цінностей, до того, бути їй повноцінною та повнокровною європейською державою з усіма ознаками, що звідси випливають, у тому числі й з самостійним церковним порядкуванням, чи знову бути впряженою до московського воза — економічно, культурно, релігійно. Саме на цій основі й триває боротьба у православ'ї в Україні.

Анатолій ПОГРІБНИЙ

ЧОМУ ПІП ГАРКАЄ НА ПРИХОЖАН, або ПРО ЦЕРКВУ, УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА БІБЛІЮ У ШКОЛІ

сійчення, що нею, за найактивнішого сприяння неукраїнської церкви, хронічно вражена більша частина території країни. І коли то тут, то там чуємо, що підлеглий Україні патріархат «неканонічний», так само як «неканонічна» й українська мова, якою він послугується, то як не нагадати: до року 1352, коли з'явився Московський патріархат, упродовж багатьох сотень років (навіть задовго до офіційного хрещення Княжої України у 988-му році) християнство в Україні розвивалося за обставин, коли його, Московського патріархату, не існувало і в природі. Вимушений же перехід Української Церкви під юрисдикцію Москви стався, повторимо, тільки у 1686-му році, тобто історично не так уже й давно.

Окремо слід сказати з приводу вживаної в церкві старослов'янської (церковнослов'янської) мови. Як усі знаємо, це — мова, якою ніхто ніде не розмовляє, — мертва мова, свого роду аналог до латини, яка упродовж багатьох віків була мовою богослужіння у західноєвропейських країнах. Однак вже давно церква у тих країнах від латини відмовилася на користь мов національних, вдаючись до латини хіба що в поодиноких випадках, коли існує суто ритуальна необхідність процитувати той або інший фрагмент з Біблії. Відтак німці спілкуються з Богом, у тому числі й у церковному співі, німецькою мовою, французи — французькою, італійці — італійською, чехи — чеською, поляки — польською і т. д.

Зовсім очевидно, що подібна перспектива попереду і в нас, хоча, зрозуміло, що в самій традиції звертання до церковнослов'янської мови кепського нема нічого. Та й, зрештою, чи дотримуватися традиції, чи, навпаки, відходити од неї — внутрішня справа самої церкви.

Однак аж ніяк не можуть бути її внутрішньою справою ті доволі непоодинокі випадки, коли церковнослов'янська мова украї непереконливо та безпідставно висувається як щит для недопущення у богослужіння живої української мови. Де логіка — постає питання? Чому? І як, зрештою, узгоджується це зі згаданою процитованими заповідями Біблії?

Але це більше не можуть не виникати запитання з приводу самого фонетичного звучання

так само як указом Петра I було заборонено й друк церковних книжок з бодай у чомусь відмінним написанням од московської мови. Саме з тих часів і почала вкорінюватися поширена і сьогодні серед частини українців наскрізь фальшива, власне, антибожа упевненість, буцімто з Богом належить спілкуватися по-російськи, буцімто російську мову та вимову Бог найкраще розуміє. На жаль, враженість несвідомих верств населення цією вигадкою політичного та релігійного колонізатора, що — не скидаймо цього з рахунку — негативно позначилася і позначається на мірі небайдужості українського загалу до своєї рідної мови, усе ще залишається значною.

Те, про що наразі мовиться, потребує наполегливих і тактовних роз'яснень з-поміж нашого люду, має стати важливою частиною просвітницько-пропагандистської роботи, що мусить заохочуватися і здійснюватися також на державному рівні. Йдеться-бо, повторюю, не лише про те, щоб церква все ближчала, в тому числі мовно, до українського народу, — йдеться також про посилення внеску церкви у зміцнення Української держави, а у зв'язку з відверто антиукраїнськими тенденціями в релігійній сфері й про питання, що навропростець виходять до національної безпеки Вітчизни.

За ілюстрацію ж того, що розумінням згубності конфесійно-мовних аномалій проймається все більше наших простих громадян, вимагаючи чіткішої визначеності також з боку влади (дарма, що церква відокремлена в нас від держави), нехай послужать бодай два листи з великої пошти, що її я одержую.

«Коли влітку 1998 року, — пише п. С. Панащенко з м. Володимира-Волинського, — в селі (...) поблизу нашого міста (подану автором листа назву села я опускаю у побованні, щоб ця публікація не прислужилася розпалюванню пристрастей, що про них мова піде далі. — А. П.) знову почала діяти церква, закрита свого часу «советами», то люди почали просити молодого священика, якого сюди прислали, щоб він, як і колись за Польщі, правив по-українськи. Ось він і послушався людей. Та як же жорстоко відреагувало на це його начальство Московського патріархату! Поїхав цей священик на

СПОГАДИ ДМИТРА ДОРОШЕНКА ПРО КАТЕРИНОСЛАВСЬКУ «ПРОСВІТУ»

Літом 1909 р. переїздив через Київ А. Синявський, директор комерційної школи (торговельної академії) в Катеринославі, бачився з Є. Чикаленком, казав, що він шукає для своєї школи учителів-українців, і просив поради когось із знайомих земляків. Спеціально потрібний йому був учитель історії. Чикаленко сказав, що якраз є такий, і вказав на мене. Ми почали листуватись з Синявським, восени я поїхав до Катеринослава і дістав посаду вчителя історії в Комерційній школі ім. П. П. Сам Синявський був цікавою постаттю. Учень В. Антоновича й товариш М. Грушевського, він був членом української студентської Громади у Києві а потім в Одесі, де по скінченні історико-філологічного факультету в Києві він скінчив ще юридичний факультет. Був прихильником ідей Драгоманова. Спочатку був директором комерційної школи де у Польщі, а потім його закликало на посаду директора до Катеринослава. Комерційні школи в Росії підлягали не міністерству просвіти, а ліберальному міністерству торгівлі й промисловості й визначалися ліберальним поступом напрямом. Наука в них була поставлена дуже добре і відрізнялася своїми методами від гімназій. Серед директорів цих шкіл я знав кілька свідомих українців, як, наприклад, Ю. Цвітковський, Д. Сигаревич, В. Олександрів, А. Морачевський та інші. Синявський був людиною дуже енергійною, з великим розмахом і любив у всьому пишність. Він вибудував для своєї школи в Катеринославі величавий будинок, справжній палац, — такого я ніде не бачив на Україні і в Росії. Школа ім. П. П. Сам Синявський утримувалася на кошті спілки власників копалень вугілля і заліза на Катеринославщині й розпоряджала великими фондами. Це й допомогло Синявському поставити для своєї школи такий пишний, з модерним урядженням будинок. У великій парадній залі школи вгорі понад вікнами намальовані були великі медальйони-портрети Хмельницького, Сагайдачного, Мазепи, Петра Могили й ще когось з наших історичних діячів. В бібліотеці шкільній було багато українських книжок. Серед учителів школи було кілька українців, але було зовсім мало українців-учнів. Діло в тім, що до комерційних шкіл приймалося без обмежень учнів жидівської народності, і в школі Синявського майже половина всіх учнів були жиди. Друга половина були звичайні «руські», поляки (в Катеринославі була велика польська колонія), німці-меноніти з колоній на Катеринославщині. Українців (свідомих) за весь час мого побуту в Катеринославі (4 роки) я знав не більше десятка. Серед них пам'ятаю Сокола, брата співаки Марії Сокол, що перебуває тепер в Америці.

Катеринослав був одним з найкращих і багатших міст України. Став оживати лиш в 1870-х роках, коли опинився в осередку вугляних і залізних копалень та зв'язаної з ними промисловості. Тоді він почав забудуватися модерними будинками, і населення стало зростати «американським», як у нас говорилося, темпом. Окрасою його став проспект, обсаджений високими деревами в кілька рядів, вздовж його проходила лінія електричного трамваю. Посередині проспекту місцевий багач Хрінников (мій товариш з петербурзької Громади) вибудував прегарну кам'яницю в українському стилі. До проспекту прилягав міський парк, в одному з кутків якого стояв скромний пам'ятник запорожцю Глобі, що на місці парку був колись його овочевий сад. В місті був високий Гірничий інститут і багато середніх шкіл. Прикрашав місто і Музей запорозької старовини, де директором був відомий історик Запорожжя проф. Д. Яворницький. З високої гори біля Музею видно було на десятки миль степ за Дніпром, і в гарну погоду можна було побачити, як білів на горизонті дев'ятибаний запорозький собор в Новомосковську, цікавий, між іншим, тим, що цілий був збудований з дерева. Якби 5—6 миль нижче міста був уже перший (Койдацький) поріг на Дніпрі. Населення Катеринослава було мішане, інтернаціональне, але основа його була українська. В самому місті було багато української свідомої інтелігенції й був дуже розвинутий український рух. Тут виходив якийсь час тижневик «Добра Порада», потім «Запорожжя». Обидва були закриті адміністрацією. Катеринославська «Просвіта», де головою був Сергій Липківський (брат митрополита Української Автокефальної Церкви Василя Липківського),

Дмитро Дорошенко (1882—1951) — представник знаменитого гетьманського роду, належить до найсвітліших постатей в історії України ХХ століття. Видатний історик і громадський діяч, міністр УНР, він усе своє життя присвятив боротьбі за державну незалежність Батьківщини. На схилі віку, уже в еміграції, Д. Дорошенко написав чудові мемуари, які в радянський час були недоступні в материковій Україні, а нині є бібліографічною рідкістю. В них знаходимо цілий пласт цінної інформації про українське суспільно-політичне життя протягом майже півстоліття. До найприємніших спогадів про минуле належать сторінки його життя, пов'язані з Катеринославом (Дніпропетровськом, Січеславом) у 1909—1913 роках і катеринославською «Просвітою», в якій йому судилося відіграти важливу роль. Мова йде і про центр міста, і про його околиці та села, що тепер влилися до складу потужного мегаполіса на берегах Дніпра (Мануйлівка, сл. Амур — нині лівобережна частина міста у складі Амур-Нижньодніпровського р-ну; Лоцманська Кам'янка, Дієвка, Сурсько-Михайлівка), а також про села сучасної Дніпропетровської області (Петриківка — знаменитий центр народних промислів, Гупалівка, Перецено). Свідчення Д. Дорошенка особливо цінні, бо розкривають картину активного українського життя в регіоні. Саме ці сторінки історії краю ретельно замовчувалися московськими колонізаторами, бо так їм було легше будувати міфи про «Новоросію», «исконно русский характер края», «вечную дружбу» тощо. Узагалі мемуари Д. Дорошенка заслуговують повної академічної публікації. Подаємо скорочено тільки його спогади про катеринославську «Просвіту», взяті з першої книги історика (Д. Дорошенко. Мої спомини про давнє минуле (1901—1914 роки). Вінніпег, 1949). Мовно-стилістичні особливості видання збережено.

о. Юрій МИЦИК, доктор історичних наук, професор

провадила живу діяльність. В Катеринославі перебувала головна управа Катерининської залізниці, і серед її численних службовців було багато свідомої української інтелігенції. Коли я приїхав до Катеринослава, в місцевому українському громадському житті вели перед такі особи: інж. Ів. Труба, проф. В. Біднов, інж. М. Нечипоренко, лікар Ю. Павловський, Мик. Богуславський, проф. М. Рогович, Ів. Рудичів, М. Сміць, М. Биков, Ан. Куличенко (власник мастьку під самим містом), П. Сіренко. Чимало жінок українко діяльно працювали в «Просвіті»: сестри Гарькавцеви, Л. Біднова, В. Труба, Н. Щоголева, А. Ткаченко (сестра Б. Грінченка). Серед моїх товаришів по комерційній школі були вчителі-українці: В. Литвинський, П. Доманицький, С. Комарецький, Б. Павловський, Гр. Черняхівський, В. Петрушевський, а за якийсь рік прибув і Евг. Вировий.

Кругом Катеринослава лежали села, в яких вже пробудилося свідоме українське життя, а в деяких з тих сіл повстали вже за мого часу філії «Просвіти». Селяни Катеринославщини відрізнялися від селян, яких я знав на Київщині та й на своїй Чернігівщині, сміливою, незалежною вдачею, з великим почуттям своєї особистої гідності. В значній мірі це були нащадки запорожців, вони зберігали козацьку вдачу своїх предків. Коли я побував на підміських селах і познайомився з селянами, мене приємно здивувала їх висока національна свідомість, нічого подібного я досі не бачив, і тому, скажу по правді, я з захопленням пристав до культурно-просвітньої праці, що вже велася по селах.

Я оселився в хаті інж. Труби, котрий служив в управі Катерининської залізниці і саме тоді будував для «Просвіти» в с. Мануйлівці домівок. Він запропонував мені якось у неділю поїхати разом з ним на будову і познайомитися з просвітниками. Мануйлівка лежала на другому боці Дніпра, і до неї треба було їхати залізницею яких 5—6 кілометрів. Це було велике село на шляху до повітового міста Новомосковська (за часів Запорожжя називалося Самарь, росіяни переіменували в Новомосковськ). Його мешканці працювали здебільшого в майстернях залізниці присілку Нижньодніпровськ, який прилягав до самої Мануйлівки і де були великі майстерні, в яких робили вагони. Заложивши у себе філію «Просвіти», мануйлівчани хоча хотіли збудувати для неї власний будинок. Сільська громада призначила безплатно пляц, просвітники склали капітал у 6000 карбованців, закупили матеріял, коли ж забракло зібраних грошей, зложили свої садиби і збирали ще пару тисяч — і взялися до праці.

Головою «Просвіти» був селянин Хома Сторубель, членами управи Т. Митрус, Т. Татарин, Герус, Томильченко, Ларин і ще двоє чи троє, прізвищ уже не пригадую. Це все були молоді господарі років 30—35 кожен. Сторубель був здоровий козарлюга, енергійний, завзятий. Ми згодом з ним близько зійшлися і покумалися — хрестив у його дитину. Він мав шматок

поля, город і, крім того, ще працював як слюсар у майстернях. Цікавий був Татарин: молодий ще хлопець, інтелігентний, завжди мовчазний, мав хист до писання і до фанатизму був відданий українській справі. Здається, був він з когось дальшого села і працював у канцелярії майстерень. Мав якийсь особливий талан агітувати й прислуговувати людям до національної роботи. Як він це робив — Бог його знає, був, кажу, дуже неговіркий, мовчазний, суворий на вигляд. В кінці року будинок стояв готовий, і просвітники бучно відсвяткували його відкриття. На головній вулиці посередині села пишалася дуже чепурна будова і милувала око своїми стилевими оздобами й написом «Просвіта».

...Дуже скоро я перезнайомився з катеринославськими земляками і ввійшов у їх життя. В Катеринославі існувала від 1903 р. «Учена Архівна Комісія», офіційна установа, яка мала завдання оберігати й досліджувати місцеві архіви і взагалі старовину. Такі комісії закладалися з кінцем XIX століття по цілій Росії. Ті, що повстали в Україні, напр. Чернігівська, Полтавська, Катеринославська, відразу опинилися в українських руках і стали науковими осередками, які купчили місцевих дослідників і підтримували українські наукові інтереси. На чолі комісії стояли звичайно губернські маршалки дворянства, але їх у фактичній роботі заступав хтось з місцевих діячів. У Катеринославі головою був князь Урусов, а його заступником Синявський. Але що Синявський вічно був зайнятий, то всі справи провадив проф. В. Біднов як секретар. Він редагував і «Літопис» Комісії й заповнював її своїми розвідками й матеріялами з історії Запорожжя та працями других дослідників на українські теми. Яків Новицький містив у її свої записи пісень та легенд. Коли я приїхав, Біднов готовився до викладів в Харківському університеті, куди його мали обрати на кафедру історії Церкви, і, не маючи часу, пропонував обрати за секретаря мене. На найближчих зборах комісії мене було обрано. Став я редагувати «Літопис», випускаючи одну, а часом дві книжки на рік.

Другою науковою, з чисто вже українським характером, установою був «Музей імені А. Поля». Фактично це був музей запорозької старовини, названий іменем німця Поля, котрий збирав пам'ятки старовини й записав свої збірки катеринославському земству.

Справжнім організатором Музею став проф. Д. Яворницький, археолог, етнограф і дослідник Запорожжя. За його керівництвом Музей дуже розрісся, і коли я приїхав, він уже поділявся на три відділи: археології, природи степової України і запорозький. Найціннішим був цей третій відділ, де були зібрані пам'ятки запорозького побуту: зброя, одяг, сволоки запорозьких куренів з написами, образи, чаші, Євангелії в дорогих оправах та інші церковні предмети, малюнки, портрети і т. ін. Це був одиницький у своїй роді му-

зей, і другого такого не можна було б зібрати, бо вже багато пам'яток запорозької старовини загинуло. При вході до Музею красувались, мов сторожа на варті, дві кам'яні «баби», які стояли колись на степових могилах. В Музеї раз у раз перебував хтось із кобзарів. При мені гостювали в Музеї Пасюга, Гащенко, Кучеренко, які виступали на концертах «Просвіти». Яворницького всі ми називали (звісно, за очі) Дідом. Він робив популярні виклади про Запорожжя в «Просвіті» і взагалі, можна сказати, ціле своє життя присвятив культу запорозького козацтва. Коли ви входили до Музею, вас огортала якась романтична атмосфера, на вас дивилися запорозькі гармати, малюнки козака Мамає (в Музеї були цілі десятки тих Мамаїв), колекція козацьких шабел, мушкетів, і цікаво було слухати в тій обстанові оповідання Діда, який був знаменитим оповідачем. Був з його і талановитий бетрист, хоч його письменницька манера була трохи старосвітська.

Серед катеринославців виникла думка видавати часопис, присвячений спеціально місцевому життю. Ініціатором тої думки був старий Микола Богуславський, що був, між іншим, незрівняним агітатором серед молоді, вміючи притягати її до національної праці, ширення української книжки, закладання гуртків аматорів гри на бандурі. Пізніше він переїхав на Кубань і там продовжував свою скромну, але корисну для національної справи працю. Він умовив мене взятись за редагування часопису, пришукав відповідального перед адміністрацією видавця в особі місцевого діда і домовласника Кузьми Котова, придумав і назву для часопису: «Дніпрові Хвилі». Цікава людина був цей Котов; колишній драгомановець, він тепер нічого не робив, не провадив господарства, і в родині всім керувала його жінка; його шестеро дітей були виховані в українському дусі; троє синів училися в школі Синявського, троє дочок — в гімназії. Згодом всі брали участь в українському громадському житті. Але мав Котов одну маленьку вадку: мав нахил до писання віршів, і з ним прийшлося наперед умовитись, щоб забезпечити себе від його претензій на друк віршів у «Дніпрових Хвилях». Погодилися на тому, що Котов буде підписувати часопис як «редактор-видавець», а я буду пускати дві його поезії на рік: одну на Різдво, другу на Великдень.

Перше число «Дніпрових Хвиль» вийшло весною 1910 р., і виходили вони до кінця 1913 року. Друкував їх дуже дешево власник друкарні українець К. Андрущенко, кошти друку і клішів для малюнків покривала передплата, праця редактора була безплатна, гонорару нікому не платилося, отже, «Дніпрові Хвилі» були зовсім «самовистарчальним» виданням. Писали в них майже виключно катеринославці: Д. Яворницький, Мик. Биков, А. Кашенко, Т. Татарин, К. Корж, Т. Митрус, Т. Романченко, А. Гладченко, М. Новицький, В. Біднов і його дружина (Л. Жигмайло). Несподівано на другий рік видання почав присилати з Києва статті Ів. Нечуй-Левицький: йому впадалася мова «Дніпрових Хвиль». Розуміється, це була честь для скромних «Дніпрових Хвиль» — друкувати твори знаменитого письменника, але власне на ґрунті мови треба було з ним бути дуже обережним: Нечуй під старість трохи здирався, став уживати відміни і форми говірки своєї околиці, звідки сам родом, посварився через мову з редактором своїх творів С. Єфремовим і не брав участі в українських часописах. Не міг і я обійтись без того, щоб не змінювати деяких, занадто вже своєрідних його висловів, але старий не гнівався і продовжував писати далі. Я старався, щоб «Дніпрові Хвилі» давали писання місцевих авторів, особливо селянські дописи, друкував праці давніших авторів, напр. видрукував невідому ще до того часу поему Ів. Манжури «Грьомсин-Багатири», давав причинки до біографії місцевих діячів, друкував дуже цікаві етнографічні записи Я. Новицького. Взагалі дбав про те, щоб «Дніпрові Хвилі» відзеркалювали культурно-національне життя на Катеринославщині, відгукувались у той час і на справи загальноукраїнського значіння. Мали «Дніпрові Хвилі» кілька сот передплатників, здебільшого то були селяни, члени філії «Просвіти»...

**Дмитро ДОРОШЕНКО,
Вінніпег, 1949**

ПОВЕРНЕННЯ ІВАНА ЗУБЕНКА

Іван Зубенко (1888—1940) — відомий у Галичині в 20—30-х роках письменник, драматург, публіцист, громадський і культурний діяч, учасник національно-визвольних змагань, сучасник М. Грушевського, С. Петлюри, О. Кобилянської, А. Чайковського, Є. Маланюка, О. Олеся, І. Вільде...

Літературна спадщина Івана Зубенка досить розмаїта — новели, оповідання, повісті, драми, комедії, публіцистика, листування. Вона вписується в рамки літературного процесу 20—30-х років, що відбувався у Західній Україні в міжвоєнний час.

Уродженець Наддніпрянської України, він брав активну участь у військових діях в Україні взагалі та в Галичині зокрема.

Як політичний емігрант Іван Зубенко продовжив у Галичині вже в умовах мирного часу, але гострої політичної боротьби з польською владою, свою громадську, публіцистичну і письменницьку діяльність: видав більше десяти художніх збірок, зокрема прозових: «Квітка на базні», «Фатум», «Галина», «Зірка», «За кулісами життя»...

Творча спадщина письменника розпорошена в різних періодичних галицьких виданнях 20—30-х років, календарях і збірниках, які лише недавно стали доступними дослідникам.

Іван Зубенко виступав у різних жанрах, але вся його творчість підпорядкована одній темі — боротьбі за утвердження державності України.

Письменник зображував і досліджував події в Україні 1917—1920 років. Його проза і драматургія перегукуються з проблематикою творчості раннього М. Ірчана, М. Яцківа, М. Матіїва-Мельника, Ф. Дудка, Ю. Шкрумеляка, О. Гаврилюка, Ю. Косача та інших. Його цікавила тогочасна галицька дійсність, а точніше — порухи народної душі, утвердження віри в перемогу патріотичних сил.

У художньому плані творчість Івана Зубенка проявилась у жанрі малої прози. Він добре володів імпресіоністичною манерою письма, лаконізмом художнього мислення, даром політичного передбачення.

Зберігаючи притаманні йому риси письменника-наддніпрянця, розвиваючи традиції класичного реалізму, він органічно увійшов у західноукраїнське літературне оточення, опанувавши особливості новітніх художніх явищ, пов'язаних з європейськими літературними течіями.

«Теорію свою культуру... спільно й згідно!» — ці слова Івана Зубенка стали його життєвим і творчим кредо.

Творчість митця у своїх кращих проявах збагатила національну культуру, що розвивалася як частина загальноукраїнської. Вона була співзвучною волеюлюбним устремлінням прогресивно настроєної частини творчої інтелігенції Галичини.

У 30-х роках Іван Зубенко був уже відомим літератором, автором багатьох збірок, новел, оповідань, драм; посідав належне місце в культурному житті Західної України. В його творах читач знаходив ту духовну поживу, яка була так потрібна кожному

... Почалася дискусія. Промовці поділилися на табори: одні піддержували проект, інші знаходили його або занадто, або замало сильним і рішучим. В гарячих переконуваннях проминула година. Вже й посутніло. На вулицях засвітилися ліхтарні. Почав зриватися сніжок. Як хороводи білих дівчаток, виводили сніжинки кривий танок навколо ліхтарні; аж пізніше, потомлені й пересичені рухом, лягали з насолодою на пухку отоману на спочинок.

На піввікнах легкий морозець почав уже пробувати пензля, накреслюючи перший рисунок дивовижних ялиць і пальм.

— Панове члени, і так справу вже обговорено зовсім докладно, тому тепер прошу подавати вже тільки стислі резолюції, які мусимо проголосити...

Та й увірвав старий Грушевський. Знадвору не дуже то й далеко залунали рушничі й кулеметні стріли. А справляювані наоч на Раду, бо задзвеніло бите скло прозорої стелі й посипалося на салю. Шкляний пісок попав і на сиву бороду голови Ради; по зморщеній щоці побігли дві живі сльози, упали також на бороду й змішалися з мертвими сльозами кришталю.

А стріли падали, а кулі дзижчали — і кожна з них улучала. Влучала в саме серце й убивала тим рештки віри в братнє порозуміння, в справедливе, мирне розв'язання історичного спору.

Де ж він? Де вихід? Де шлях до розв'язання тяжкої задачі?

А стіни — відбили те, що вже чули в цій салі, що всмоктали в себе, як історичну дійсність. Зашелестіло від стін, понеслося по широкій салі, і воднотак забили серця:

— Тільки меч... тільки меч...

Підвівся Грушевський на своїй трибуні. Виглядав, як Мойсей, коли сповіщав ізраїльському народові скрижалі заповіту. Тряснув головою і громом залунали його гарячі слова:

— Ні, панове, я сам перший вношу поправку в свій текст. Ніяке співжиття з підступними братами-москалями не можливе. Оголосимо Україну зовсім незалежною, самостійною державою... Хто за це?..

Рев салі заглушив на кілька хвилин і звуки стрілянини. Замахали руки, затупали ноги. Усі як один повставали з місць.

(Далі описується тяжка облога Української Ради червоними й нарешті визволення Ради отаманом Петлюрою з гайдамаками. — Т. К.)

Українська Рада.

Вибіті шиб, подзьобані кулями стіни, барикади коло дверей, вікон (тепер уже непотрібні). Імпровізована фортеця, що витримала облогу.

А в головній салі під шкляною копулою — море світла й море голосів. А над усе вибиваються, видзвонюють у повітрі,

відбиваються від стін, втискаються в душу і серця оклики:

— Слава Україні!

— Слава Петлюрі!

— Слава Українському війську — гайдамакам!..

А творець того війська, герой перемоги, стоїть у скромнім темнім френчі, в високих чоботях і... з ціпком у руці. Стоїть поруч із головою українського парламенту, старий Грушевський. На устах щаслива усмішка, очі сяють радістю.

Не ревище цієї людської збірності його тішить, не оклики на його честь, — а свідомість того, що його ідеологія перемогла; вона вартніша, глибша, має в собі більше життєдайної сили, пружливості. Його тактика — доцільніша; додатні осяги, реальні користі її — наочні, дійсні.

Та найбільше вдовolenня має Петлюра, коли на очах усіх членів Ради старий Грушевський гаряче стискає йому руку й широко каже:

— Радія за вами, Симоне Васильовичу, ми помилилися... Тільки в своїй хаті своя правда, і сила, і воля... А найкраща заповідь цієї нашої волі — своє рідне українське військо... Ви праві: тільки меч, а не слова, здобуде нації права. Отож прохасмо вас бути організатором нашого війська — військовим міністром і Головним Отаманом!.. Слава Головному Отаманові!..

Гучні оклики сколихнули повітрям. Він не чує цього, на очах сльози, а уста мимохіть у металевих звуках виливають вогняні слова:

— Хоробрим воякам, відомим і невідомим українським лицарям — слава!

Ентузіазм зборів доходить до кульмінаційної точки. Стіни стрясуються від окликів. А металевий голос дзвенить далі:

— А полеглим воякам на полі слави вічна пам'ять!

І Господь у цій хвилині зійшов на землю — бо Він там, де любов, а «ніхто же більше тієї любови імать, да хто душу свою положить за друзі свої»...

А ось і наслідки тієї жертвної любови: з трибуни сивобородий Грушевський схвильованим від зворушення голосом вичитує знаменитий текст IV Універсалу:

«Від нині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу»...

Хоч ухвалений ще 22 січня, та тільки тепер набрав той Універсал життєвої сили, бо голосно залунав з вільної трибуни. А луна його покотилася геть в усі кінці України, будучи все здатне до нового життя в своїй державі!

Того ж самого дня стало відомо, що Німеччина, Австрія, Болгарія і Туреччина визнали самостійну Україну й підписали з українською делегацією мир.

українцеві в умовах тогочасної дійсності.

Коротким було цікаве і трагічне життя письменника, який свій талант присвятив боротьбі за утвердження державності України. Енергійний, кмітливий, здібний і дисциплінований, Іван Зубенко працював плідно і багато. Випробування, що випали на його долю, могла витримати лише людина сильної волі. Сотник армії УНР, Іван Зубенко гартував свої патріотичні почуття і мужній характер у вогняній круговерті Першої світової війни, у горнілі національно-визвольних змагань 1917—1920 років.

Як згадував пізніше І. Зубенко, Головний отаман Петлюра часто зустрічався зі старшинами і сотниками, виступав перед ними з промовами. Особливо запам'яталися письменникові його слова про те, що українські мечі перекуються на орала тільки тоді, коли гасло «незалежна держава Українська» перетвориться в дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плідну землю з її нечисленними багатствами не для потреб третього чи якогось іншого «Інтернаціоналу», а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу.

Це надихнуло письменника написати повість про Головного отамана, яку він назвав «Тільки меч». Невідомо, чому, але автор її не закінчив. Зберігся у рукописному варіанті уривок із цієї повісті (розділ «Арсенал»), в якому з історичною достовірністю, з художньою майстерністю змальовано історичні постаті Михайла Грушевського і Симона Петлюри під час засідання Центральної Ради, коли було проголошено знаменний IV Універсал.

Невблаганна доля відмірала йому тільки п'ятдесят два роки, найкращі з яких він прожив у Коломиї, та скільки було написано за ці роки невтомної й багатогранної творчої праці...

Понад півстоліття творчість Івана Зубенка через політичні обставини була вилучена з культурного життя: жоден із творів письменника не був надрукований, лише в родинному архіві письменника збереглися прижиттєві видання його творів, рукописи прозових, публіцистичних та драматичних творів, листування, ноти, фотодокументи, особисті речі. Сам письменник зазнав переслідувань, загинув у застінках НКВС.

У наш час надзвичайно актуальним постає питання дослідження спадщини письменника, перевидання вибраних його творів, що доповнило б уявлення широкої читачкої аудиторії про розмаїтий світ літератури в Західній Україні в міжвоєнне двадцятиліття.

Публікуємо уривок з недрукованої повісті «Тільки меч», відзначеної і нагородженої на літературному конкурсі до 10-ліття смерті Головного отамана Симона Петлюри. Розділ «Від нині» друкується зі збереженням авторської мови, орфографії, синтаксису та пунктуації.

**Тамара КАСЬЯНЕНКО,
М. Коломия**

Доля його, як і доля доброї децимі храмів та монастирів колишнього Союзу, трагічна. І хоча дехто намагається виправдати варварську суть «червоних дияволів», упевнений, — прагнення знайти істину переможе.

Саме це прагнення спонукає нас із п'ятьми забути виносити на світ хоча б уламки минулого.

Перші відомості про храм з метричної книги Єкатеринославської Духовної Консисторії Тавричеської губернії належать до 1790 року. У 1801 році про цю церкву сказано, що вона хоч і тимчасової побудови, але «стоїть у твердості». На місці тимчасової побудови у 1808 році був закладений новий храм на честь Введення в храм Пресвятої Богородиці. Споруджувався протягом 10 років, закінчений та освячений у 1818 році. Храм був побудований за планом у формі Хреста, стіни його були кам'яними, а баня — дерев'яна. Дзвіниця будувалася окремо. За часи існування церкви прикрашалася іконами, кіятами та збагачувалася церковним посудом за рахунок благодійників.

ІСТОРІЯ ОЛЕШКІВСЬКОГО ВВЕДЕНСЬКОГО ХРАМУ — ЖИВЕ ЗВИНУВАННЯ ДОБІ ЧЕРВОНОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ

Внаслідок збільшення населення Олешок з'явилась потреба у розширенні храму. У 1876 році був затверджений проект побудови церкви. Проте здійснення задуманого розпочали тільки у 1883 році.

Відновлення іконостасів та всіх кіотів храму припадає на час перебудови собору, яка була завершена у 1885 році. Кошти на капітальну перебудову дали міщанські та селянські товариства. І якщо правий приділ на честь апостола Андрія Первозванного був споруджений у 1851 році, то лівий приділ на честь князя Олександра Невського — аж у 1894. Таким чином, Олешківський соборний Введенський храм, який почали зводити у 1808 році, остаточно був збудований тільки у 1894. Спорудження храму пов'язують з іменем знаме-

нитого архітектора Растреллі — чи то консультував проект, чи хтось з учнів проектував. Одне незаперечно: храм був красивим неземним.

З того часу храм був освячений любов'ю мешканців Олешок. І якщо виникала потреба ремонту, кожний олешківець мав за честь допомогти собору.

Олешківський Введенський храм благополучно пережив як лихоліття громадянської м'ясорубки двадцятих, так і чорні дні Другої світової. Хоча і міні його шматували, і снарядами у стіни вціляли, проте стіни та бані зберігали своє обличчя. А от уже справжніх руйнувань храм зазнав згодом, коли за нього взялися мародери: обдерли покрівлю, розтягли дошки, жерсть, поколупали цеглу. Саме такою обідраною

і зустріла церква просвіток хрущовської відлиги. На зібрані кошти віруючих будівельники швидко відновили покрівлю, баню та дзвіницю. І сполошилися в партійних кабінетах: «Як, відновлювати церкву?! Хто їм дозволив?!». А потім за фальшивими актами із вироком: «Відновленню не підлягає», — залізна техніка, вибухівка та мародери поклали край існуванню храму.

На місці храму нині, окрім районного Будинку культури та дозвілля, ще й диявольська печатя втілена у споруді пам'ятника ідолові червоного тоталітаризму Володимиру Ульянову-Леніну.

Ще живі учасники комуністичного шашу, ще живі свідки того варварства. Проте чи дочекаємося покаяння від істинних ленінців.

Та пам'ятаймо: якщо суду людського можна уникнути, то Божого суду уникнути не вдасться нікому.

**Олег ОЛЕКСЮК,
голова Херсонської обласної організації «Молода Просвіта»**

Продовження. Початок у ч. 7—11 за 1998 рік;
ч. 1—3, 5, 6, 8, 10 за 1999 рік; ч. 1 ц. р.

Найдавніше минуле Коростишева, ні — міста в Житомирській області, над мальовничим Тетеревом, колись — містечко в Радомиському повіті Київської губернії, оповито таємницею. Так, сучасні наукові джерела найчастіше сходяться на думці, що місто було засновано, судячи з усього, на початку або в середині XIV століття. Але побутувала свого часу й інша думка: деякі українські краєзнавці саме в Коростишеві вбачали літописний Іскоростень — легендарну столицю волелюбного народу деревлян, знищену колись хитрощами мстивої княгині Ольги. Ось як про це зазначалося в офіційній довідці кінця XVIII століття: «Містечко Коростишів — у давнину колишнє місто Коростень, відоме з історії покаранням, вчиненим великою княгинею Ольгою деревлянам».

Суттєвий аргумент на користь того, що літописний Іскоростень був розташований на місці саме Коростишева, а не Коростеня на Овруччині, наводив відомий київський краєзнавець середини XIX століття Лаврентій Похилевич. У «Повісті минулих літ», зазначав він, згадувалися «ліпші мужі деревлянські», що прибули до Ольги «у човні... і пристали під Боричевим узвозом». Навряд чи міг існувати повноцінний водяний шлях між Києвом та нинішнім Коростенем, бо річка Уж, на якій стоїть Коростень, набагато менш придатна для судноплавства, ніж Тетерів, на якому стоїть Коростишів. Так само, підкреслював Похилевич, слід узяти до уваги й те, що столиці земель-князівств (а Іскоростень у X столітті був столичним містом деревлянських князів!) звичайно засновувалися поблизу великих водних артерій, що також наводить на думку про берег Тетерева як більш придатне місце для розбудови столиці, ніж береги Ужа.

Але поки що все це залишається в царині гіпотез... А історично вірогідні звістки про місто, тоді ще містечко, Коростишів справді походять із XIV

століття. На той час він був маєтністю Житомирського замку, тобто належав до власності тамтешніх старост. Однак уже наприкінці того самого століття Житомир було «звільнено великими князями від влади старостинської», а ще століттям пізніше — віддано заможному литовсько-руському бояринові

Кміті. Родові Кмітів належали досить великі маєтки на Українському Поліссі: недарма нащадок цієї родини Ян Кміта в XVI столітті почав писатися Кмітою-Чорнобилським. Наприкінці XV століття в одній із грамот великого князя Олександра Коростишів було вперше названо «містечком».

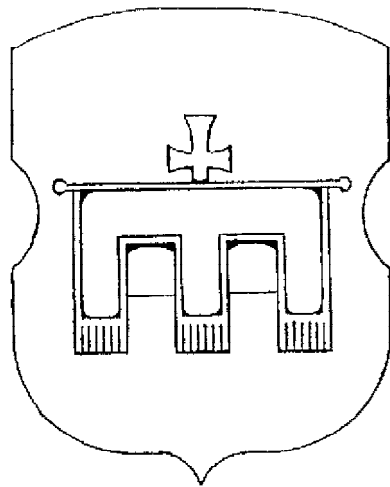
1565 року, незадовго до утворення Речі Посполитої, містечко «за чотириста кіп литовських грошей» купив інший литовський магнат — граф Олізар. З того часу і аж до початку XX століття Коростишів залишався власністю Олізарів. Наприкінці XVI століття Олізари побудували в містечку костюл, 1602 року — замок (саме тоді для Коростишева було підтверджено офіційний статус містечка), 1634 року — міст через Тетерів.

Однак уже з початку XVII століття в Коростишівському краї почастішали визвольні виступи козаччини. До козацьких загонів приставали поліщуки, що не хотіли миритися ні з поступовим покатоличенням краю, ні з надмірними податками й митами, які Олізари правили з коростишівців. Перше з таких повстань відбулося 1618 року, наступне — вже напередодні Хмельниччини, 1640 року, в період «межигетьманства».

Нарешті в 1648—1649 роках містечком прокотилася хвиля визвольної війни. Коростишів перетворився на центр ко-

зацької сотні Білоцерківського полку; сотня тоді налічувала 90 козаків. 1653 року, щоправда, польське військо зробило спробу знищити в містечку козацьку адміністрацію, однак українські лицарі не бажали коритися шляхетській сваволі: так, 1666 року тут відбулося ще одне козацьке повстання під проводом отамана Дацька Дейнеки.

Ще одна сутичка між козацьким та польським військом сталася в Коростишеві вже наприкінці століття — 1694 року. Козацьким загонам на чолі з

отаманами Килияном та Безпалим, ревною прибічниками уславленого полковника Семена Палія, що прагнув відродити на Правобережжі «запорізький лад», вдалося перемогти поляків. Однак уже за два роки на місто насунулося нове лихо — напад кримських татар, що став для коростишівців справжньою трагедією...

Проте містечко, незважаючи на лихоліття, поволі росло. Більшала кількість ремісників, крамарів. Так, 1777 року король Станіслав-Август Понятовський видав для Коростишева привілей на проведення восьми ярмарків, а 1779 року — привілей на Магдебурзьке право «на взір інших міст королівських». Тоді ж містечко одержало герб, що містив родову емблему графів Олізарів — «Радван»: «На червоному тлі золота трикінцева корогва, увінчана лицарським хрестом». Станом на 1783 рік у Коростишеві налічувалося 358 міщанських дворів.

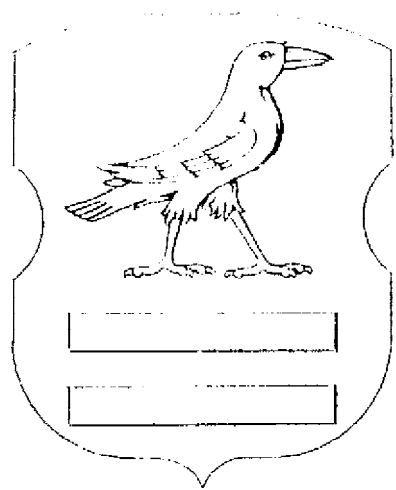
Після приєднання Полісся до Російської імперії містечко, зараховане до Радомиського повіту спочатку Волинського намісництва, а з 1797 року — Київської губернії, зазнало певного промислового розвитку. Так, у 1840-х роках у ньому діяли 14 суконних мануфактур та заснована ще 1829 року Олізарами суконна фабрика, броварня, гуральня та цегельня. Щорічно проводилися ярмарки, число яких скоротилося до шести.

Було засновано водолікарню. З 1830-х років на скелястих берегах Тетерева розпочалося видобування будівельного каменю, який обробляли в кількох кам'яноярських майстернях.

У другій половині століття в Коростишеві з'явилися також папірня, склозавод та сірникова фабрика, сировина для якої добувалася в навколишніх соснових лісах. Коростишівські околиці славилися своїми прадавніми лісами: недарма місцеві краєзнавці підкреслювали, що краєвиди берегів Тетерева є одними з найкрасивіших в усій губернії.

Пам'ятним місцем став Коростишів і в історії українських визвольних змагань 1917—1920 років: так, улітку 1919 року тут прийняли бій січові стрільці та Перший корпус Української Галицької Армії, а влітку 1920 року — Шоста Стрілецька дивізія Армії УНР.

Сучасне місто над Тетеревом, як і раніше, відоме своїми промислами. Діють, як і понад сто років тому, паперова та бавовняна — колишня суконна — фабрики, великий спиртовий завод — колишня гуральня. Радують око дрімучі соснові ліси. А десь глибоко в серцях коростишівців, хочеться вірити, не вмер і ніколи не вмере дух Богдана Хмельницького та Дацька Дейнеки, соратників Семена Палія та січових стрільців...

Містечко Вороніж на Сумщині, що стоїть недалеко від уславленої козацької столиці — Глухова, вперше згадується в літописах ще в XII столітті — під 1177 роком. Саме тут, вважає більшість істориків, існував «город Вороняж», який згадав безіменний автор Київського літопису, відтворюючи події княжих усобиць: саме тоді володимирський князь Всеволод Велике Гніздо приборкував своїх супротивників, зокрема Ярополка Ростиславича, якого було взято в полон якраз «у городі Вороняжі».

Місто, вочевидь, припинило своє існування після монголо-татарської навали 1240-х років: аж до початку XVII століття зникають будь-які документальні згадки про нього. Лише напередодні Хмельниччини з'являються окремі звістки про «хутір Вороніж» по дорозі до Новгород-Сіверського, на той час великого укріпленого міста-фортеці, центру одного з повітів Чернігівського воєводства.

З утворенням Гетьманщини Вороніж перетворюється на сотенне містечко: так, уже 1654 року він згадується у складі

Ніжинського полку. Першим відомим нині воронізьким сотником став козак на прізвище Супрун. Мимоволі спадає на думку: чи не його народ увічнив у славнозвісній пісні «Про козака Супруна»?

*Ой, не знав козак, ой, та не знав
Супрун,*

Як славоньки зажити...

Протягом другої половини XVII століття Вороніж з невеликого хутора став визначним укріпленим містечком. Було споруджено вал та дві брами —

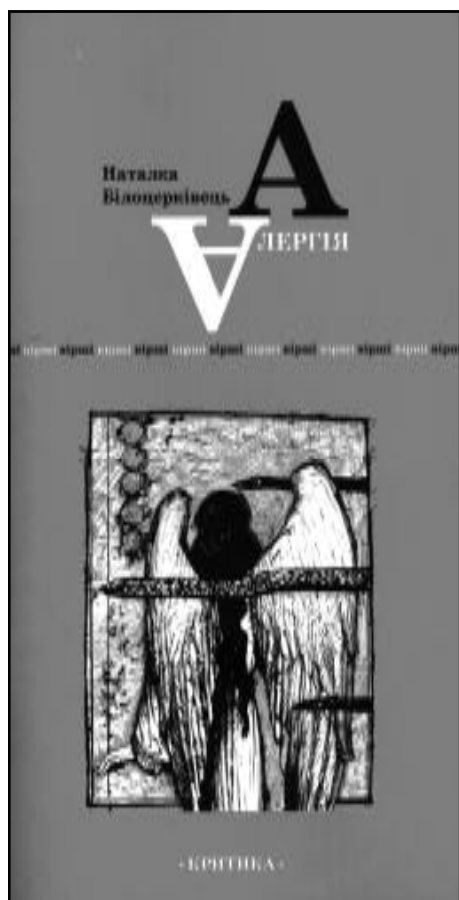
ремісничих цехів, зокрема ткацький (на 1749 рік ткацький цех налічував 109 ремісників), кравецький, ковальський та гончарський. Щороку в містечку відбувалися три ярмарки — на Петра й Павла (29 червня), Успіння Пресвятої Богородиці (15 серпня) і Третю Пречисту (21 листопада). На ярмарки, за свідченням описів XVIII століття, приїжджали «купці з міст Глухова, Новгород-Сіверського, Кролівця, Коропа, Конотопа, Сосниці, Середини-Буди та Ямполья з крамом, рибою, сіллям, дьогтем, милом, медом,

ча, то він «вславився у Воронежі як невисипущий трудолюбець: своїми руками будовав, робив вози і всяку всячину по господарству». Дружина його, Катерина Гладківна, мати письменника, теж була цікавою людиною: «Бувало, серед гучної бесіди загориться вона якою думкою праведною, устане з свого місця і велично вийде насеред світлиці, даючи рукою якийсь такий знак, що всі замовкли; і зачне вона глаголати, і всі її слухають, мов панотця в церкві». Саме таким, простим, старосвітським, і було воронізьке дворянство початку XIX століття, що дбайливо плекало в своїх родинних козацьких традиціях: збираючися в гості, підкреслював Пантелеймон Куліш, «замість політики згадували вони про старовину, оповідували щоденні случаи, співали пісень українських і добре підпивали наливкою та варенухою». Навіть першим учителем Куліша був, за стародавнім звичаєм, дяк Андрій з воронізької церкви Святого Миколая.

Але повернемося до історії самого Воронежа. Протягом XIX століття в містечку, приписаному до Глухівського повіту Чернігівщини, з'явилося кілька заводів, зокрема три винокурні та дві цукроварні. У 1880-х роках ім на зміну постав цукровий завод відомих промисловців братів Терещенків. 1897 року відкрився й хімічний завод. Діяли й школи, зокрема двокласне земське училище. Як і раніше, відбувалися три ярмарки на рік. На кінець XIX століття містечко нараховувало 3254 мешканці.

Завершити розповідь про старовинне сіверське козацьке містечко хочеться знову-таки словами Пантелеймона Куліша: «Там сіножаті з вітлатими березами, осиками, дубами, густі гаї сусідні, пасіка з таємничим дідом і сумна повага на всьому видовищу обіймали душу якимсь смутком веселим...»

Володимир ПАНЧЕНКО

«Ave Caesar, сліпучий серпне, августійший владарю літ!» — так починається відомий вірш Євгена Маланюка. Цей вірш — інтелектуальна, «маланюківська», світоглядна структура, яку майстер «залізних строф» витворив на основі власного багаторічного досвіду. Це вміння на підмурівку мотиву збудувати власну оселю, прагнення створити емоційно-смысловий обрій і на ньому знайти порозуміння із читачем. Поет хоче надати віршеві значущості і для цього використовує ремінісценції із різних сфер людського буття, він підводить культу-

AVE CAESAR...

рологічну основу під свою філософсько-естетичну споруду.

Є така філософсько-естетична (культурологічна) основа і в поезії Наталки Білоцерківець. Йдеться про збірку поезій «Алергія», яку видало видавництво «Критика» (1999). Збірка проілюстрована чудовими гравюрами Миколи Кумановського.

...Коли у передмові до книги Сесара Вал'єхо її автор В. Столбов зауважує, що «...помітний вплив класичної іспанської поезії...», що «...від поезії містиків, від іспанського бароко Вал'єхо взяв мотив всепоглинаючої смерті», то це аж ніяк не принижує поета. Отже, у кожного своє коріння, свої орієнтації.

Поезія Наталки Білоцерківець увірвала в себе розмаїтий, драматичний світ тенденцій європейської поезії, багатство її стилів і суголосного авторові духу. Складається враження, що поезія Наталки Білоцерківець (саме ця збірка) не могла з'явитися раніше: бо раніше ми бачили тільки бліді копії із життя Європи. Складається враження, що цього разу життя таки постукало в душу авторки.

Коли говоримо про поезію Наталки Білоцерківець, то на думку спадає безліч асоціацій, стилів, літературних шкіл. То в ній вчувається далекий відгомін поезики прози П. Лагерквіста, то уроки Д. Унгаретті, Ш. Бодлера, Б.-І. Антонича, Ю. Тувіма, К. Кавафіса, Б. Пастернака... Можна говорити і про **внутрішню солідарність** авторки із італійською поезією. В усякому разі, на мою думку, вона вписується і в такий контекст.

Збірка відкривається оригінальним віршем «Поїзд 2000», в якому поетеса

зуміла майстерно поєднати ритм із змістом, зуміла знайти ту абстрактно-змістову площину, яка надає темі серйозного потрактування. Образи — незвичайні, а часом і дуже незвичайні, але органічно вмонтовані у структуру вірша:

...Ти поїзд, що палаюче вино
проллеш на тіло,
аби несамовитіше воно
палахкотіло.

...Ти поїзд, ти убивця і мета,
часу знемога;
двотисячна колійна мерзлота
старого Бога...

Відчуваєш, як вітер часу обшмугує шибки того купе, що «...освітлене, як дим, у ніч широку...» Своєю емоційною солідарністю, екзистенційним розумінням людини в цьому світі вірш нагадує кращі зразки творів італійського неореалізму.

...Чи ж візьме Бог у подорож зерно,
Щоб виростити рис або пшеницю?
Чи покладе в кишеню заодно
Малого звіра і невинну птицю?

«Гербарій»

Подібне (апокрифічне) потрактування образу не так часто зустрічається в нашій поезії. Бог тут сприймається, як даність, щоправда, — незвична, із лубочним відтінком, але із житейським наповненням... Наталка Білоцерківець уміє через незвичайну ситуацію (роблячи наголос на ситуації!) вибороти, зафіксувати нову реальність, переборюючи в слові «незриме зло». Тут варто уважно прочитати вірші «Кіно самурая», «Хор хлопчиків», «Саксофоніст». Особливо це стосується віршів «Старі коханці», «Кохання в Києві» та ін.

Нова збірка Наталки Білоцерківець —

зразок того, як на малообсяговій площі можна виліпити значущий образ душі сучасної людини з її турботами, радощами, часом із неприйняттям етичних і естетичних норм, які людині пропонує сьогоднішня реальність:

...І демагоги, й демократи —
однак ледачі і тупі,
і часом хочеться блювати
на шаровари золоті,
на підмальовані закони —
злидений крам, продажний блиск...
Чи ж діждемося Вашингтона?

...А діждемось таки колись!

У цьому випадку Шевченків мотив звучить повнокровно. Мотив бентеги будить наше сумління. Це нагадування про те, що дух не повинен дрімати.

Сум'яття почуттів, збурення почуттів у напрямку пошуку людського в людині — один із привабливих, герметичних мотивів протистояння у поезії Н. Білоцерківець. Та й дивно було б, якби ми сприймали світ як довершений рай.

...А проте не тільки критицизмом перейнята поезія Наталки Білоцерківець. Багата вона і на жіночу емоцію:

...Розкажи про зачаття, і тяж,
І спустошеність лона.
І в останньому хрестик у ляж,
мов калина червона.

Зворушують і такі майстерні твори, як «Кривенька качечка» — непроста сучасна казка, як вірш «Ніжки — пелюстки рожеві...» — своєрідно освоєна тема про Ісуса Христа, а також вірш «Різдво в Європі»...

Думаю, що нова збірка Наталки Білоцерківець — це ще одне свідчення того, що відбулося в українській поезії. А відбулося в ній, після багатьох важких, можна сказати, пекельних років — повернення Орфея, і пісня його сьогодні бентежна, як і саме життя.

Василь ОСАДЧИЙ

ШЛЯХОМ ДУХОВНОЇ НАСНАЖЕНОСТІ

AVE, MARIE!

Ave, Marie! Ave!
То — від весни уклін:
Легідні тихі трави,
Небо — мов синій дзвін.

Сльози сумних конвалій
Чистий цілують слід.
Діва Краси й Печалі
Йде рятувати світ.

Йде в діадемі Слави,
Мрія жемчужних мрій.
Ave, Marie! Ave!
Серцем мене зігрій.

Біла Голубко тиха
На голубому тлі.
О! Захисти від лиха,
О! Забери жалі.

Ave, Marie! Ave!
Квітень Чистоти,
Райська веселка грає
Там, де ступаєш Ти.

Ave, Marie! Ave!
У життєвій борні,
Крізь лихоліть заграви
Світло несеш мені.

Ave, Marie! Ave!
В радості і в журбі
Серденько нелукаве
Я відаю Тобі.

НАРЕШТІ ДОЧЕКАЛИСЬ: ВОСКРЕСІННЯ!..

Нарешті дочекались: Воскресіння!..
І знов мені молитись і співати.

Шанувальники слова Надії Кметюк не були свідками її становлення у багатовимірному світі поетичного слова: все це залишилось у часі, коли її ніхто (може, навіть і найближчі люди) не пов'язував з поезією. Тому й видається поетична хода Надії Кметюк розміреною, але водночас і пружною. Перечитую її перші вірші, публікацією яких мені випало опікуватись у «Віснику Коломиї», і бачу, що їх написала людина, в душі якої давно визрівали почуття, котрі на світ прорвалися зболеною поезією.

Надія Кметюк одразу ж зайняла своє місце в поетичному розмаїтті краю. І викликано це передусім тематикою, в якій домінують релігійно-духовні мотиви. Загалом духовна поезія для сьогодення не є чимось новим — за останнє десятиліття написано немало. Однак, як на мене, Надія Кметюк звертається до сюжетів і персонажів, добре відомих з християнської традиції, передусім як до матеріалу, за допомогою котрого можна говорити про сокровенне, творити власне поезію, а не просто заримувати біблійні сюжети. Релігійні, духовні вірші Надії Кметюк багатьма читачами сприймаються як одкровення саме завдяки тому, що їх перепущено через реальні людські болі й переживання.

Поезії Надії Кметюк з'являються в періодиці, звучать по радіо, хоча особа самої авторки залишається незнаною, та від цього не маліє духовна наснаженість її поезій, зокрема збірки «Божі очі», виданої у Коломиї двома накладками. Своїх постійних прихильників поетеса мала серед читачів «Християнського вісника»; буквально жоден номер газети не обходився без її віршів.

Микола ВАСИЛЬЧУК,
член Співки письменників України

Редакція «Слова Просвіти» поділяє думку Миколи Васильчука і пропонує увазі читачів вірші Надії Кметюк.

Небес високе й світле Повеління
Велить нам жити. Жити — не вмирати!

Хоч рани рвані вкрили наші груди,
Хоч тяжко нам і сплакані серця,
Але Христос Воскрес! Воскрес Він,
люди!

Скривавлений від цвяхів і вінця.

Тернового... Колючого, мов дрти,
Скривавлений від болю і образ,
Обплываний тим плем'ям, тим
народом,
Що понесе ім'я Його для нас...

Христос Воскрес! Воскрес!
Воскрес сьогодні.

Не меркне голос неба із віків.
Чи ж ми — розп'яті, спрагли і
голодні —
Воскреснем на землі своїх батьків?!

ЗОЛОТА ПИСАНКА

Золотою писанкою в небі
Сонечко привиділось мені.
Пролетів весняно білий лебідь,
Лебедина проронив пісні.

Воскресала в тих піснях надія,
Лебедино вкрила білий світ.
Я відчула, як земля радіє
На той дотик неба, той привіт.

А злотиста писанка світилась
В шовку голубіючих небес.
Лебедино-ніжна пісня лилась.
Що Христос Воскрес! Христос
Воскрес!

Сповнена чарівності й натхнення,
Прославляла чудо із чудес.
Спонукаючи життя до воскресіння.
Бо Христос Воскрес! Христос
Воскрес!

Золотою писанкою в небі
Сонечко привиділось мені,
Як чарівну пісню білий лебідь,
Мов своїй богемі, ніс весні.

Рятувати українську дитячу книгу — означає рятувати Україну! Слова ці є і заповітом душі, і важким робочим буднем колективу єдиного в Україні державного спеціалізованого видавництва дитячої літератури «Веселка», яке впродовж багатьох років нашої драматичної і трагічної історії незрадливо, як рідна мати, несе своїм дітям материнське українське слово. Несе це слово бережно, як мати дитя, — від колискової пісні до зрілості духу, і з цим словом виростає дитина, бо там, у дивному світі дитинства, — животворне коріння віри, надії і любові нації.

Але задумаймося глибоко і тривожно, як над власною долею, чому тепер, коли маємо свою незалежну, демократичну, вільну і самостійну Україну, яку споконвіку наші предки називали матір'ю, а нині так називаємо ми, її діти, — чому ми з болем мусимо казати: «Врятуємо українську дитячу книжку — врятуємо Україну!».

Кажемо вслід за Тарасом Шевченком. Поет, повернувшись із важкого царського заслання, за два місяці до смерті випустив для народних шкіл «Букваря». Випустив за гріш, виручений за автопортрет. Це була остання жертва Тараса задля України, остання жертва Сина задля Матері. І тому в поемі «Марія», підносячи велич рідного слова до святості небес, Поет каже, що Мати Божа заробила чи то позичила півкопи і купила для свого сина «Буквар». А до Михайла Чалого він писав перед своєю смертю: «Якби Бог поміг це мале діло зробити, то велике й само зробилось би».

Ми у «Веселці» при світлі

душею. Знаємо і те, що Мати-Україна завжди мала яничарів, є вони і в двадцятому столітті. Їм ми повинні протиставити єдність, силу і громадянську мужність.

«Веселка» будує свою долю не на сльозі, а на вірі в нашу державу. Це допомогло нам зберегти в умовах гострої кризи творчий потенціал колективу й авторського активу, випустити за роки незалежності понад 600 назв книжок рідною мовою тиражем до 50 мільйонів примірників. І це зроблено по суті власними силами — без державного фінансування відкрити нові популярні серії, підтримувати сучасний літературно-мистецький процес, бо кожна книжка створюється з участю сучасного автора — письменника, літературознавця, художника. Твори

ку програму «Діти України» і подарувала десятки тисяч книг колективам майже трьохсот шкіл, восьми тисячам дитячих садків. Це — значна робота «Веселки», подвижництво колективу, яке варто підтримати в державі хоча б морально. Але замість підтримки — фінансові втрати через те, що немає Закону про благодійництво, ми заплатали за свої подарунки великий податок.

Об'єднавши зусилля зі спілками, бібліотеками, громадськими організаціями, ми створили Всеукраїнський центр дитячої книги «Веселка», щоб спільно донести книгу до дітей України.

Одночасно ми у «Веселці» добре розуміємо, що наш колектив, як і колективи наших колеґ-видавців, здатний зробити набагато більше для дер-

книжці, як і в пісні, душа народу, якій потрібна материнська ласка і захист у своїй хаті.

Українська книжка повинна мати пріоритет в українській державі. Ми повинні домогтися того, щоб цей пріоритет був законодавчо підтверджений. Видавництво, поліграфія, книготоргівля, які випускають і розповсюджують 70 відсотків і більше літератури державною — українською — мовою, мають бути звільнені від податку на прибуток. Ця пільга уже була і діяла, треба повернути українському слову свободу в своїй державі і дати розвиток занедбаній книговидавничій справі. Ми одержали в спадок від колишнього СРСР занедбану поліграфію, яка за технічною оснащенням була на передостанньому місці серед союзних республік, як і ви-

значний досвід та потенційну силу творення, приміщення, які вони займають. Залишити за ними статус державних, зберегти як здобуток нації. Видавці не візьмуть ці приміщення на плечі, не понесуть за кордон, а наповнять їх на своїй землі працею для України.

Треба звільнити видавництва від податку на додану вартість, сплати на утримання доріг, відряхування у різні фонди, знизити податок на зарплату, встановити як для закладів сфери культури пільги в оплаті за землю, комунальні послуги, пересилання книг поштою, яке тепер дорожче за саму книгу. Все це значно здешевить українську книжку і зробить її конкурентоспроможною на ринку, де купівельна спроможність людей невисока і де владарює, мов цариця, книжка російська, якій російські власті в новоприйнятих законах віддали всі царські почесті. *А ми, українці, в результаті беззаконня в інформаційному просторі маємо в кінці двадцятого століття другий голодомор для нації — духовний, коли вмирає наше материнське слово.*

Пора усім миром визволяти українську книжку з неволі, вивести з підвалів видавництв, де її заливає водою, покінчити з дрібним корбейництвом і кріпачиною видавців. У видавництвах працюють переважно жінки, замість інтелектуального творення надриваються на вантажних роботах. Пора дати книжці належне їй право в цивілізованій, європейській державі Україні зберегти кадрове багатство — видавців, поліграфістів — цех подвижників книговидавання, бо втра- та їх обернеться катастрофою для культури. Мусимо «своїм життям до себе дорівнятися», як із болем устами Мавки мовила Леся Українка про українця Лукаша, душа якого співала соплікою і могла підняти свій народ на верховини цивілізації.

Бог у кінці другого тисячоліття, коли суший світ відзначатиме дві тисячі років від народження Христа, сотворив велике диво — дав українцям державу Україну, яка віками була розір'ята на хресті історії. Дав на випробування нашого духу і дивиться, що ми зробимо з цим найкоштовнішим даром: піднесемо до небес, як сонце волі, чи, як у тій приказці, — дай йому дзигарок, а він кладе за халяву. Шевченко мусив ховати за халяву від сатрапів свою книжку, бо жив у неволі. А ми — нація вільна. Купімо з останнього, як Божа Мати для свого сина, «Букваря» і несімо його під сонцем, як мати несе дитину, і хай цей святий образ Мадонни з сином і Матері-України з книгою коло серця світить нам дорогу до храму.

Ярема ГОЯН,
директор видавництва
«Веселка»,
лауреат Національної
премії України імені
Тараса Шевченка

«ВЕСЕЛКА» ЖИВЕ УКРАЇНОЮ

...Я так люблю дітей, що не надивився б на справжній відбиток ангела.

Т. Шевченко. Буквар

талановитих дітей виходять у серії «Ластовенятко», а молодих авторів видавництво представляє в серії «Вперше у «Веселці». Видавництво заснувало власну літературну премію імені Олени Пчілки. «Веселка», сама перебуваючи в матеріальній скруті, широко відгукнулася на Президентсь-

жави, якби восторжествувала історична справедливість і українська книга перестала бути сиротою в своїй Україні.

Поки що українська книговидавнича справа як значна державотворча галузь не здобула громадянства в Україні, живе поза законом у своїй державі. А в українській

пуск книжок на душу населення, де з чотирьох книжок тільки одна була українська. Дальший розпад книговидавання — це радіаційний розпад душі.

Треба віддати у власність державним видавництвам, які сьогодні є справжніми форпостами українського духу та українського слова і мають

Черкаські просвітяни йдуть до Кобзаря

Засновник — Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Реєстраційне свідоцтво № 1007 від 16.03.1993 р. Головний редактор Любов Голота

Шеф-редактор Павло МОВЧАН
Редколегія: Л. Голота, Я. Гоян, А. Журавський, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Ющук
Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світліни не повертає. Залишася за собою право редагування та скорочення текстів.
Комп'ютерна верстка — Ірина Шевчук

Адреса «Слова Просвіти»: 01001, Київ-1, завулок Музейний, 8. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30.

Індекс 30617. Зам. № 3301205. Наклад 3000.

Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»